

De grensoverschrijdende arbeidsmarkt voor en gedurende de Covid-19 crisis: analyse van de belangrijkste problemen in 2020

Het Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility / ITEM is de spil van wetenschappelijk onderzoek, advisering, kennisuitwisseling en opleidingsactiviteiten omtrent grensoverschrijdende samenwerking en mobiliteit.

Universiteit Maastricht

De grensoverschrijdende arbeidsmarkt voor en gedurende de Covid-19 crisis: analyse van de belangrijkste problemen in 2020

Inge Hooijen, Pim Mertens, Martin Unfried & Frank Cörvers

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), Sociaal-Economisch Kenniscentrum (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).

Inhoudsopgave

1.	Introductie	5
2.	De grensoverschrijdende arbeidsmarkt	6
2.1	Kansen voor de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn	6
2.2	Belemmeringen voor de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn	7
2.3	Sectorsamenstelling in de Euregio Maas-Rijn	8
2.4	Arbeidsmarktstructuren	8
2.5	Grenspendelaars	9
3.	Arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn gedurende de COVID-19 crisis	10
3.1	Gevolgen grensbeheer door Covid-19	11
3.2	Gevolgen thuiswerken door Covid-19	15
3.3	Gevolgen economische maatregelen Covid-19	18
4.	Resultaten vragenlijst en workshop grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn voor en gedurende Covid-19	26
4.1	De grensoverschrijdende arbeidsmarkt	26
4.1.1	Wat is er nodig voor een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt?	27
4.1.2	Is het vanzelfsprekend om over de grens te werken en te ondernemen?	28
4.1.3	Wat is er nodig om grensoverschrijdende arbeid te stimuleren?	29
4.2	De grensoverschrijdende arbeidsmarkt gedurende Covid-19	31
4.2.1	Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis	32
4.2.2	Zorgen nationale maatregelen voor belemmering op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt?	33
4.2.3	Is er een toekomst voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt na de Covid-19 crisis?	34
4.3	Workshop	36
5.	Conclusie en aanbevelingen	39
	Bibliografie	43

Index met tabellen en figuren

Tabel 1: Overzicht reisadvies en maatregelen in EMR	13
Tabel 2: Overzicht economische Coronamaatregelen BE-NL-DE, IO = Inkomensondersteuning, C = Compensatie, B = Bijstandsvoorziening, WV = Regeling voor werktijdverkorting	20
Figuur 1: Hoe omschrijft u het functioneren van de arbeidsmarkt vóór de Covid-19 crisis?	27
Figuur 2: De compositie van de arbeidsmarkt is een belemmering voor de keuze om over de grens te werken	28
Figuur 3: Voor werknemers is het vanzelfsprekend om over de grens te werken	29

Figuur 4: Voor ondernemers is het vanzelfsprekend om over de grens te werken	29
Figuur 5: Hogere lonen aan de andere kant van de grens verhogen de kans op grensoverschrijdend werken	30
Figuur 6: Banen die bereikbaar zijn binnen een straal van 30 km over de grens verhoogt de kans op grensoverschrijdende arbeid	30
Figuur 6: De grensregio van Euregio Maas-Rijn wordt zwaarder getroffen dan binnenlandse niet- grensgebieden	32
Figuur 7: Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tussen maart en juni 2020	32
Figuur 8: Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis vanaf september 2020 heeft voor méér belemmeringen gezorgd dan tussen maart en juni 2020	33
Figuur 10: De komende vijf jaar is er een daling te verwachten in grensoverschrijdend werken als gevolg van de Covid-19 crisis.....	35
Figuur 11: De komende vijf jaar is er een daling te verwachten in grensoverschrijdend ondernemen als gevolg van de Covid-19 crisis.....	35
Figuur 12: De grensoverschrijdende informatievoorziening richting de burger tijdens de COVID- 19 crisis tussen maart en juni 2020	36

1. Introductie

De Euregio Maas-Rijn (EMR) is een van de oudste samenwerkingsverbanden en werd in 1976 opgericht. Het gebied telt bijna vier miljoen inwoners en omvat vijf subregio's, te weten het Duitse Zweckverband regio Aken, de Duitstalige gemeenschap van België, de Belgische provincies Limburg en Luik en de Nederlandse regio Zuid-Limburg (Hooijen, Meng, Reinold, Siegel, 2017; Provincie Limburg, 2016).

De EMR als Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking (EGTS) vormt een bijzondere samenwerking van drie landen binnen een grensregio. De EMR is van groot belang voor de partnerregio's en hun economieën, nu de regio's van de buurlanden geografisch gezien dichterbij zijn dan regio's binnen de eigen landsgrenzen. Zeker voor de arbeidsmarkt en het behoud van werkgelegenheid in de regio, is het grensoverschrijdend perspectief essentieel. Daarmee is de ontwikkeling van een grensoverschrijdende arbeidsmarkt van groot belang voor zowel de EMR als diens partnerregio's. Arbeidsmarktbeleid wordt desalniettemin veelal op nationaal niveau vormgegeven, hetgeen tot fricties kan leiden in de EMR. Tevens heeft de Covid-19 crisis en de nationale maatregelen daartegen geleid tot ongecoördineerd beleid voor de grensregio's, wat negatieve gevolgen kan hebben heeft voor de regionale arbeidsmarkt en economische groei. De EGTS EMR stelt zich ten doel de grensoverschrijdende arbeidsmarkt te bevorderen en belemmeringen weg te nemen.

Het doel van deze studie is om uitdagingen op het gebied van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de EMR te identificeren en te analyseren voor en gedurende de Covid-19 crisis. Dit onderzoeksrapport bestaat uit een literatuuronderzoek over de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in het algemeen en de effecten van Covid-19 op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tussen maart en oktober 2020 in het bijzonder. Vervolgens wordt er een analyse gemaakt van de respons op een door ons recent ontwikkelde vragenlijst rondom deze onderwerpen alsook een analyse van een workshop die in december 2020 heeft plaatsgevonden. De resultaten van deze studie geven een eerste richting aan voor een aantal beleidsaanbevelingen. Uit dit onderzoek volgt ook een methodiek die jaarlijks kan worden ingezet om een structurele monitoring en analysering van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de EMR te realiseren.

2. De grensoverschrijdende arbeidsmarkt

Met een grensoverschrijdende arbeidsmarkt wordt één regionale arbeidsmarkt bedoeld, waarin lokale overheden en bestuurders, werkgevers en werkzoekenden maximaal gebruik maken van de economische kansen en het potentieel van banen en arbeidskrachten ongeacht de nationale grenzen. Een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt is een belangrijke voorwaarde voor de economische kracht en het werkgelegenheidsbeleid van de grensregio's (Unfried, 2016). Dit kan tevens zorgen voor het beter benutten van agglomeratievoordelen.

Agglomeratievoordelen kunnen ontstaan door interacties tussen regio's en ruimtelijke en organisatorische nabijheid en dichtheid van onder andere lokale concentraties van bedrijven en menselijk kapitaal. Het beter benutten van agglomeratievoordelen kan onder andere leiden tot het vergroten van de veerkracht van de economie (bijv. door meer potentiële werkgevers en werknemers en meer mogelijkheden voor een gespecialiseerde arbeidsmarkt), tot meer carrièrekansen en tot een hoger aanbod van voorzieningen (CPB, 2016; Edzes, Venhorst & Van Dijk, 2015; Raspe, Zwaneveld & Delgado, 2015; Ponds, Marlet & Van Woerkens, 2013).

De mate van het succes van agglomeratievoordelen is afhankelijk van hoe deze in de praktijk uitwerken. Raspe et al. (2015, p.4) beschrijven dat dit contextspecifiek is, omdat agglomeratievoordelen afhankelijk zijn van het type banen (arbeidsmarkt), type activiteiten en de levenscyclus van sectoren (Duranton & Puga, 2000).

2.1 Kansen voor de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn

Hypothetisch gezien, als de gevolgen van de ligging aan de grens voor de euregionale arbeidsmarkt volledig afwezig zouden zijn, zou de kans op werk binnen aanvaardbare reisafstand aanzienlijk toenemen door agglomeratievoordelen in de Euregio Maas-Rijn (EMR) (Marlet, Middeldorp, Ponds & Van Woerkens, 2019; CPB, 2016; Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015; Marlet, Oumer, Ponds & Van Woerkens, 2014). Het vergroten van de grensoverschrijdende arbeid kan onder andere een oplossing bieden voor de tekorten in specifieke sectoren in de huidige arbeidsmarkt. De Grip, Van Loo & Teunis (2000) geven aan dat voor een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt het van belang is dat er een optimale aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt is, in zowel kwalitatief als kwantitatief opzicht.

Er is een toename van het aantal beschikbare banen door agglomeratievoordelen in de deelregio's als de grenzen minder belemmerend zouden werken. Ponds et al. (2013, p. 9) ramen voor de vijf deelregio's in de EMR dat het aantal banen binnen aanvaardbare reistijd¹ toeneemt met 740.000 banen voor Zuid-Limburg, voor Tongeren met bijna 400.000 banen, voor de regio Hasselt met ruim 300.000 banen, voor de regio Luik met 270.000 banen en voor Aken met bijna 320.000 banen. Zuid-

¹ "Onder acceptabele reistijd wordt de reistijd verstaan die mensen bereid zijn om naar hun werk of naar bepaalde voorzieningen af te leggen. Wat een acceptabele reistijd gevonden wordt voor werk of voorzieningen verschilt per persoon en hangt enerzijds af van de kenmerken van de persoon en anderzijds van de baan of de specifieke voorziening" (Ponds et al., 2013, p. 20). 60% van de inwoners in Nederland is bereid om een reistijd van 25 minuten te hebben voor werk en recreatieve voorzieningen. De verwachting is dat in Duitsland en België inwoners een vergelijkbare bereidheid tot reizen hebben (Ponds et al., 2013, p.21).

Limburg is een potentiële winnaar wat betreft het aantal beschikbare banen als de gevolgen van ligging aan de grens voor de regionale arbeidsmarkt volledig afwezig zouden zijn. Dit is gebaseerd op de veronderstelling dat vooral regio's nabij buitenlandse steden (bijvoorbeeld Aken en Luik) kunnen profiteren van een situatie zonder grensbarrières, omdat steden bijdragen aan de agglomeratiekracht van (grens)regio's, als een landsgrens die bijdrage niet belemmert (CPB, 2016). Het CPB (2016) beschrijft dat theoretisch gezien grensregio's minder profiteren van agglomeratievoordelen, omdat de landsgrens de interactie met buitenlandse gebieden belemmert. In de Atlas voor Gemeenten 2019, illustreren Marlet et al. (2019) hoe het wegnemen van grensbarrières een sterke positieve invloed heeft op de bereik- en beschikbaarheid van banen en de woonaantrekkelijkheidsindex van Nederlandse grensgemeenten.

2.2 Belemmeringen voor de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn

Door verschillen in taal en cultuur, institutionele verschillen (wetgeving, sociale zekerheid, belasting- en pensioensystemen), verschillen in de erkenning van diploma's en certificaten en een minder verfijnd grensoverschrijdend transportnetwerk worden de kansen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt beperkt benut (Marlet et al., 2019; CPB, 2016; Provincie Limburg, 2016; Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Ook het gebrek aan informatie² over de mogelijkheden aan de andere kant van de grens, bijvoorbeeld het gebrek aan beschikbare arbeidsmarktinformatie en het beschikbare werkgelegenheidspotentieel belemmert het daadwerkelijk grensoverschrijdend werken (Marlet et al., 2019; Unfried, 2016). Dit heeft onder ander geleid tot de oprichting van het Europese netwerk EURES³ (Unfried, 2016). Beleidsinterventies liggen vaak ten grondslag aan deze 'harde factoren'. Dat betekent echter niet dat met het verwijderen van deze grensbelemmeringen de kansen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt volledig zullen worden benut (Edzes et al., 2015).

Knotter (2014) beschrijft dat diverse maatregelen de administratieve lasten van de 'border crossing' hebben verlicht, maar niet hebben geleid tot een algemene internationalisering van de Europese arbeidsmarkten. Grensoverschrijdende arbeid is onder meer afhankelijk van een combinatie van hogere lonen, afstand tot werk en de kans op werk (CPB, 2016; Knotter, 2014). Het CPB (2016) beschrijft dat het gedrag en de perceptie van mensen de grensfactoren versterken en in stand houden. Van Houtum & Van der Velde (2004, p.100) verklaren de beperkte grenspendel met 'nationally habituated indifference'. Grenzen spelen een belangrijke rol als sociale constructies van 'familial habituated locales' waardoor de arbeidsmarktmogelijkheden aan de andere kant van de grens voor de meeste mensen niet eens een rol spelen. Dat betekent dat belemmeringen niet zozeer ontstaan door 'harde factoren', zoals beperkte taalvaardigheid of institutionele belemmeringen, maar door scheidslijnen tussen het bekende en onbekende gebied. Deze scheidslijnen vinden wellicht hun

² Om de kansen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt te vergroten is er de afgelopen jaren geïnvesteerd in grensoverschrijdende informatievoorziening, zoals de start van Grensinfopunten (GIP's) in 2013 en de start van Servicepunten Grensoverschrijdende Arbeids (GSA's) in 2016. GIP's informeren over werken, wonen en studeren in de buurlanden. GSA's hebben als doel om vraag en aanbod in specifieke economische clusters tussen buurlanden te versterken (Provincie Limburg, 2016; Grenzarbeit, 2020).

³ European Employment Services (EURES) is een Europees mobiliteitsnetwerk voor werkzoekenden. Het is een samenwerkingsnetwerk tussen de Europese Commissie en de openbare diensten voor arbeidsvoorziening (ODA's) van de lidstaten van de Europese Economische Ruimte, de EU-lidstaten, alsook Zwitserland, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein en andere partnerorganisaties. Eures draagt bij aan de ontwikkeling van een Europese arbeidsmarkt die open en algemeen toegankelijk is. Het voorziet in de uitwisseling van vacatures en sollicitaties en in transparante informatie over de arbeidsmarkt (Reinold & Unfried, 2019; European Commission, 2014).

oorsprong in cultuur en geschiedenis, maar komen ook tot stand door onder andere verschillen in normen, waarden en politieke opvattingen. We verwijzen naar de laatstgenoemde belemmering als 'zachte factoren'. Edzes et al. (2015) beschrijven dat dit geldt voor zowel werkzoekenden als voor werkgevers. Het wegvallen van deze belemmeringen kan mensen en bedrijven stimuleren om te verhuizen, wat een betere werking van de regionale arbeidsmarkten in grensregio's kan hebben, met bijvoorbeeld hogere lonen, een lagere werkloosheid en een hogere arbeidsparticipatie (CPB, 2016). Het kan echter ook gevolgen hebben voor diens regionale arbeidsmarkten door het vertrek van potentiële werknemers en werkgevers (CPB, 2016).

2.3 Sectorsamenstelling in de Euregio Maas-Rijn

De Euregio Maas-Rijn heeft onder meer sterke concentraties van bedrijvigheid in life sciences en health, chemie en materialen, automotieve industrie, bio-medisch, logistiek en toerisme. (Schneiders & Weijnen, 2017; Provincie Limburg, 2016). De deelregio's in de Euregio Maas-Rijn (EMR) zijn echter verschillend in de sectorsamenstelling (De Grip et al., 2000). Doordat de sectorsamenstelling van de deelregio's in de EMR niet gelijk is, zijn de mogelijkheden voor grensoverschrijdend werken kleiner. Bijvoorbeeld, de sectorsamenstelling van deelregio Zuid-Limburg wijkt af van de sectoren waar de omliggende Belgische en Duitse deelregio's in zijn gespecialiseerd. Over de grens zijn er relatief veel geschikte banen te vinden in de zakelijke diensten en niet-commerciële diensten. Minder geschikte banen zijn er te vinden in de bouw, groothandel en vervoer en opslag (Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Zo wijkt de sectorsamenstelling van de gemeente Maastricht nogal af van die van de aangrenzende Belgische gemeenten Luik en Tongeren. Dat betekent dat er slechts een klein deel van het totale aantal in België bereikbare banen geschikt is voor werknemers uit de bouw en zakelijke diensten in Nederland (Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Het CBS en IT.NRW (2015) beschrijven dat in Noordrijn-Westfalen de industrie belangrijker is en de dienstensector minder belangrijk is dan in Nederland. Dat heeft vermoedelijk tot gevolg dat alle arbeidsmarktregio's beperkt profiteren van het wegnemen van grensbelemmeringen, ongeacht de beschikbaarheid van het aantal banen aan de andere kant van de grens (Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). De kans op het realiseren van agglomeratievoordelen in de EMR is daardoor kleiner. Weterings en Van Gessel-Dabekaussen (2015) beschrijven dat omscholing een mogelijkheid is om grensoverschrijdende arbeid te stimuleren omdat werknemers dan kennis en vaardigheden kunnen opdoen die in andere regio's veel gevraagd zijn. Bijvoorbeeld, beroepsopleidingen in de deelregio's kunnen worden afgestemd op de behoeften van de werkgevers die zijn gevestigd aan de andere kant van de grens, rekening houdende met de erkenning van diploma's en certificaten in de buurlanden. Edzes et al. (2015) stellen ten slotte dat het verschil in sectorsamenstelling ook nog voordelen kan bieden, omdat de vaardigheden die aan de ene kant van de grens overvloedig zijn kunnen worden aangewend aan de andere kant van de grens.

2.4 Arbeidsmarktstructuren

Er is sprake van verschillende arbeidsmarktstructuren aan alle zijden van de grens. Bijvoorbeeld, deeltijdwerk komt in 2013 in Zuid-Limburg met meer dan 50% vaker voor dan in het Duitse Zweckverband regio Aken (30%). In de Belgische provincie Limburg en de Duitstalige gemeenschap van

België ligt het percentage deeltijdwerkers tussen de 30 en 39% in 2015. In provincie Luik is dit percentage minder dan 30% in 2015. Het werkloosheidspercentage was het laagst in de Belgische provincie Limburg (5-6%) in 2015. In 2013 is er in het Zweckverband regio Aken een werkloosheidspercentage van 6-7%. In Zuid-Limburg ligt dit tussen de 7-9% in 2015. Het werkloosheidspercentage is het hoogst in de Duitstalige gemeenschap van België (10-14%) en provincie Luik (meer dan 15%) in 2015. Het percentage zelfstandigen is met 15% het hoogst in Zuid-Limburg, de Belgische provincie Limburg en de Duitstalige gemeenschap van België in 2015. Het percentage zelfstandigen is 13% of lager in de provincie Luik in 2015. Het laagste percentage zelfstandigen is met minder dan 9% te vinden in het Zweckverband regio Aken in 2013. Ook zijn tijdelijke arbeidscontracten in de Nederlandse grensregio vaker aan de orde van de dag dan in de buurregio's, ongeacht geslacht, leeftijd of opleidingsniveau. Bijvoorbeeld, van de werkenden tussen de 25 en 45 jaar in een grensnabije regio in Nederland heeft bijna 20% een tijdelijk contract in 2015, tegenover minder dan 10% in een grensnabije regio in België (CBS/SteunpuntWerk, 2017a; 2017b; CBS/IT.NRW, 2015).

2.5 Grenspendelaars

Beduidend meer werknemers woonachtig in België of Duitsland is werkzaam in Nederland in 2018 dan werknemers woonachtig in Nederland maar werkzaam in de grensregio's (CBS, 2020). Het CBS (2020) beschrijft dat er in 2018 dagelijks bijna 43.000 werknemers vanuit Duitsland naar Nederland pendelen en vanuit België bijna 41.000. Vanuit Nederland waren ruim 9000 werknemers werkzaam in Nedersaksen of Noordrijn-Westfalen en 12.000 in Vlaanderen in 2018. In Wallonië werkt nagenoeg niemand uit Nederland in 2018.⁴ Studies gebaseerd op grensdata van 2012 benadrukken dat de meeste pendelaars over de grens zijn gaan wonen, maar hun baan in hun herkomstland hebben aangehouden. Dat betekent dat arbeid niet de belangrijkste factor is om te pendelen en dat er andere factoren dominanter zijn, zoals de woningmarkt. Edzes et al. (2015) berekenen dat het aantal grenspendelaars naar Nederland aanzienlijk vermindert als er rekening wordt gehouden met woonmigratie zonder baanverandering (Edzes, Venhorst & Van Dijk, 2015; Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Eenzelfde beeld is terug te zien in grensdata van 2016 (CBS, 2019). Bijvoorbeeld, bijna 6% van de mensen werkzaam in Maastricht (Zuid-Limburg) woont in België, maar meer dan de helft van deze 6% heeft de Nederlandse nationaliteit. Van de werknemers in Heerlen (Zuid-Limburg) woont bijna 2% in Duitsland en hiervan heeft bijna 1% de Nederlandse nationaliteit.

⁴ In Zuid-Limburg is 5% van de werknemers woonachtig in België in 2014, omgekeerd is dit minder dan 1% in de Belgische grensregio's van Zuid-Limburg (CBS/SteunpuntWerk, 2017a). De aantrekkingskracht vanuit Zweckverband regio Aken naar Zuid-Limburg is ook groter dan in omgekeerde richting. In 2012 telt Zuid-Limburg 5000 grenspendelaars vanuit Duitsland. Omgekeerd ligt dit aantal tussen de 1000 tot 3000 in 2012 (CBS/IT.NRW, 2015).

3. Arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn gedurende de COVID-19 crisis

Gelet op de specifieke kenmerken van de euregionale arbeidsmarkt zal de Covid-19 crisis ook, of zelfs meer dan voor binnenlandse situaties, gevolgen hebben op de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn (EMR). De arbeidsmarktsamenstelling van een regio bepaalt immers deels de veerkracht. Echter, veel arbeiders over de grens zijn kwetsbaar: werken deeltijds, op tijdelijke basis of als zzp'er. Dit geldt met name voor Zuid-Limburg (CBS, 2015). Deze groep raakt eerder werkeloos als gevolg van Covid-19 crisis (UWV, 2020a; Knops, 2020), waardoor de arbeidsparticipatie in de grensoverschrijdende arbeidsmarkt afneemt.

Dit komt bovenop de constatering door het UWV (2020b) dat een aantal banen, die relatief meer voorkomen aan de Nederlandse zijde van de grensregio, zullen verdwijnen door technologische ontwikkelingen of door een teruggebrachte vraag. Het gaat om sectoren als horeca, cultuur, transport, toerisme en industrie. Deze ontwikkelingen rondom kansrijk en kansarm werk zijn uiterst relevant voor de grensregio, gegeven ook de sectorale complementariteit en al bestaande grensoverschrijdende (asymmetrische) mismatch tussen vraag en aanbod van banen.

De Covid-19 heeft ingrijpende gevolgen voor de arbeidsmarkt en de economie in het algemeen. In een voorbereidende evaluatie voor de Grenslandconferentie van 2020, 'De gevolgen van de eerste coronagolf op de grensregio Noordrijn-Westfalen – Nederland en op de grensoverschrijdende samenwerking' (Knops, 2020) wordt geconstateerd dat het bedrijfsleven en de arbeidsmarkt in de grensregio niet zwaarder is getroffen dan andere gebieden in de twee buurlanden. Deze constatering wordt onderschreven door het gegeven dat noodzakelijk grensverkeer mogelijk bleef tussen Nederland en Duitsland. Deze conclusie is echter niet eenduidig. Tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni werd veel beleid bijzonder snel opgetuigd, al was dit sterk ingegeven door het nationale perspectief (Unfried & Marks, 2020). Daarbij werd zowel beleid om de verspreiding van Covid-19 in te perken, als beleid om de economische gevolgen van deze beperkende maatregelen te verzachten ingericht. De grens werd hierin niet altijd ontzien. De Belgische grens met, onder andere, Nederland en met Duitsland werd gesloten tussen 20 maart en 15 juni 2020, alsook werd het grensverkeer door Duitsland ingeperkt tot essentiële reizen tussen 16 maart en 15 juni 2020. Ook na 15 juni 2020 is het grensbeheer niet losgelaten, zoals onder paragraaf 3.1 verder wordt uitgewerkt.

Het lijkt erop dat met name de bedrijvigheid in de grensregio, en daarmee de (toekomstige) werkgelegenheid, economisch zwaarder getroffen is. Hiervoor zijn diverse redenen te geven. Ten eerste is de afzetmarkt van een onderneming in de grensregio als gevolg van het gevoerde grensbeheer afgenomen. Klandizie die net over de grens woont, kon immers tussen maart en juni 2020 niet de grens over (in geval van de grenssluiting door België) of werd ontmoedigd om te gaan (door de eventueel vereiste quarantaineplaatsing). Daarnaast werden nationale economische steunmaatregelen genomen, waarbij vanuit grensoverschrijdend perspectief 'mismatches' ontstonden en grensarbeiders buiten de boot vielen. Tot op heden (december 2020) geldt dit nog steeds voor twee maatregelen, waarover meer later in dit hoofdstuk. Juist in een periode wanneer maatregelen worden getroffen om ondernemingen overeind te houden en ontslag van werknemers te voorkomen, dient dit ook te gelden

voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt. Ook op basis van deze ervaring is het te verwachten dat de grensregio zwaarder wordt getroffen door Covid-19.

Het is duidelijk dat Covid-19 zijn weerslag heeft op de EMR, hetgeen ook is gemonitord door het Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility (ITEM) sinds de start van de Covid-19 crisis op diens Cross-border Portal (ITEM, 2020a) en is onderzocht in de Grenseffectenrapportage 2020 van ITEM (2020b). In aanvulling op dit dossier, diept dit hoofdstuk verder concrete gevallen op de euregionale arbeidsmarkt uit. Meer specifiek heeft het nationale beleid tegen Covid-19 gevolgen voor de euregionale arbeidsmarkt op drie overkoepelende vlakken:

1. Grensbeheer
2. Thuiswerken als grensarbeider
3. Economische maatregelen

Deze drie vlakken zijn per paragraaf verder uitgewerkt.

3.1 Gevolgen grensbeheer door Covid-19

Ter bestrijding van Covid-19 is veel beleid gericht op de beperking van de mobiliteit van personen. Als gevolg sluiten veel landen hun grenzen tussen maart en juni 2020. Het kan verwacht worden dat dit een (blijvend) effect heeft op de perceptie van de grens van inwoners in een grensregio. Bijvoorbeeld, het kan zijn weerslag hebben op het grensoverschrijdend willen werken of ondernemen. De mogelijke afname van de bereidheid van inwoners aan de grens om grensoverschrijdend te werken of te ondernemen wordt ook aangekaart in de eerder genoemde evaluatie (Knops, 2020).

Eerste golf maart-juni 2020

De landsgrenzen werden door België met Nederland en Duitsland gesloten vanaf 20 maart 2020 tot 15 juni 2020. Deze grenssluiting was verrassend, een *b-solution* van de uiteenlopende maatregelen ter bestrijding van de pandemie (Unfried, 2020a). Immers, door uiteenlopend nationaal beleid diende de grens gesloten te worden om ongewenst gedrag over de grens te voorkomen. Een betere oplossing is te vinden in het afstemmen van maatregelen. De grenssluiting had als gevolg dat de grens werd gebarricadeerd en gecontroleerd. Hierbij bleven enkele grensovergangen bestaan, waar “essentiële reizigers” door mochten. Wat als “essentieel” werd gezien, werd vastgesteld aan de hand van een lijst. Gedurende het verloop is deze lijst meermaals aangevuld, aangezien deze te limitatief is gebleken. Bijvoorbeeld, voor grensarbeiders werd een dag na de sluiting van de grens een vignet geïntroduceerd, waarmee deze groep de grens over kon gaan.

Daarboven gold ten tijde van de eerste golf dat het grensarbeiders, die de grens over mochten, niet was toegestaan om in het werkland overige dagelijkse zaken te regelen, zoals boodschappen doen. Deze voorwaarden aan grensoverschrijdende arbeid kunnen invloed hebben op de perceptie van (potentiële) grensarbeiders (Zie hoofdstuk 4, p. 32-33).

In tegenstelling tot de Belgische grens, is de grens tussen Nederland en Duitsland effectief opengebleven. Dat betekent dat grensverkeer beperkt werd tot noodzakelijk verkeer, omdat Duitsland formeel alleen dit toeliet (Unfried, 2020b). Er waren echter slechts sporadische grenscontroles, waardoor het effect van dit gevoerde grensbeleid naar verwachting kleiner is.

Na de eerste golf juli – oktober 2020

Op 15 juni 2020 werden in heel Europa, in lijn met de Mededeling van de Europese Commissie (2020a) de meeste grenscontroles en -sluitingen opgeheven, zo ook door België en Duitsland. Echter, om de

reisbewegingen en risico's van grensverkeer - de import van Covid-19 - te controleren, beperkten veel lidstaten nog steeds het Europese vrije verkeer door middel van het uitvaardigen van reisadviezen en het daaraan koppelen van maatregelen, zoals quarantaine. Dit is een Europees breed fenomeen (Mertens, Kortese, Schneider & Tans, *forthcoming*). Daarmee bestaat de grens effectief nog steeds.

Zie Tabel 1 voor een overzicht van het reisadvies en maatregelen in de EMR.

Tabel 1: Overzicht reisadvies en maatregelen in EMR

Bron: Mertens et al. *forthcoming* (bijgewerkt met gegevens van ITEM – EMRIC binnen PANDEMERIC)

Lidstaat	Reisadvies	Quarantaine	Consequenties van negeren advies/regels
Nederland	Reisadvies is niet bindend en op het niveau van een regio. Op basis van kwantitatieve (aantal besmettingen in de afgelopen 14 dagen, het gemiddeld aantal uitgevoerde testen op een dag en indien nodig de relatieve stijging en het aantal uitbraken) en kwalitatieve (maatregelen ter preventie) gegevens. Daarbij wordt het reisadvies gegeven volgens kleurcodes: - <i>Groen</i>: Reizen kan, geen bijzondere veiligheids- of gezondheidsrisico's; - <i>Geel</i>: Reizen kan, maar let op veiligheidsrisico's; - <i>Oranje</i>: Alleen noodzakelijke reizen, geen niet-noodzakelijke reizen. Er zijn gezondheidsrisico's, een inreisverbod en/of quarantaineverplichting; - <i>Rood</i>: Alle reizen worden afgeraden, er zijn zeer ernstige risico's.	Een 10-daagse quarantaine wordt dringend aanbevolen voor inkomende en terugkerende reizigers uit een risicogebied: een oranje of rode regio. Hierbij geldt een uitzondering voor grensarbeiders en grensstudenten, zoals onder de definitie van het IND: woont in een andere lidstaat van de EU, werkt in Nederland en keert tenminste eenmaal per week terug (of andersom) (IND, 2020)	Verzekering: De reisverzekering dekt een reis, waarbij op voorhand code oranje geldt in beginsel niet. Voor noodzakelijke reizen is dit anders en verschilt per geval. Loondoorbetaling: Normaliter wordt het loon doorbetaald bij ziekte of verplichte quarantaine. Dit is anders indien dit het gevolg is van een (opzettelijke) niet-noodzakelijke reis naar een oranje gebied. Dit risico ligt in de sfeer van de werknemer en niet van de werkgever. Wederom is dit anders voor noodzakelijke reizen.
België	Regionaal reisadvies, dat niet bindend is. Het reisadvies wordt op kwantitatieve gegevens (cumulatieve incidentie van de laatste 14 dagen) en kwalitatieve gegevens (inperkingsmaatregelen, teststrategie) opgesteld. Daarmee worden kleurcodes gegeven: - <i>Groen</i>: Reizen kan, geen bijzondere veiligheids- of gezondheidsrisico's; - <i>Lichtoranje</i>: Reizen kan, maar het land vraagt een negatieve coronatest en/of quarantaine;	Bij aankomst moet een online registratieformulier worden ingevuld, deze bepaald of een reiziger in quarantaine moet. Dit formulier hoeft niet te worden ingevuld voor een verblijf van korter dan 48 uur. Op dag 7 na aankomst geldt een testverplichting, waarna de quarantaine kan worden beëindigd.	Het niet naleven van de quarantaine is strafbaar. Verzekering: Zodra het bij vertrek al bekend is dat het land van bestemming rood is, wordt dit niet gedekt door de algemene voorwaarden van de reisverzekering. Deze regels gelden niet voor een noodzakelijke reis, daarover is afstemming met de verzekeraar aangeraden.

	- <i>Oranje</i>: Reizen kan, maar met extra waakzaamheid. Cumulatieve incidentie laatste 14 dagen tussen de 20 en 99 per 100 000 inwoners; - <i>Rood</i>: Reizen wordt afgeraden of de autoriteiten verbieden niet-essentiële reizen uit België. Cumulatieve incidentie in de laatste 14 dagen >100 per 100 000 inwoners.		Loondoorbetaling: Indien een persoon in quarantaine moet en niet vanuit thuis kan werken, kunnen als werknemer een tijdelijke werkloosheidsuitkering krijgen en als zelfstandige een overbruggingsrecht bij het verkrijgen van een geneeskundig quarantainegetuigschrift
NRW	Duitsland geeft regionaal reisadvies af op basis van kwantitatieve en kwalitatieve gegevens van een land/regio. Het reisadvies bestaat uit twee fasen: 1. Kwantitatief: >50 nieuwe besmette personen per 100.000 personen in de afgelopen 7 weken in een regio; 2. Kwalitatief: het aantal besmettingen, type uitbraak, testcapaciteiten, het aantal uitgevoerde testen en de genomen maatregelen. Het reisadvies is niet bindend en zogenoemde risicogebieden worden vastgesteld door het RKI.	Een 10-daagse quarantaine is in beginsel vereist voor inkomende of terugkerende reizigers uit een risicogebied (indien minimaal 10 dagen daar verbleven). Voor aankomst dient een digitaal registratieformulier ingevuld te worden. Er geldt een uitzondering voor korte bezoeken <24 uur, voor grensarbeiders en meerdere noodzakelijke redenen <72 uur.	Het niet naleven van de quarantaine is strafbaar, alsook het niet invullen van het registratieformulier of voldoen aan de testverplichting.

In een eerdere studie heeft ITEM de maatregelen ten aanzien van reizen binnen Europa geanalyseerd in het licht van het Europese vrije verkeer (Mertens et al., *forthcoming*). Daaruit is gebleken dat het uitvaardigen van deze reisadviezen en quarantainemaatregelen in beginsel gerechtvaardigde inbreuken vormen op het Europese vrije verkeer, omwille van de publieke gezondheid. Desalniettemin dienen de getroffen maatregelen wel non-discriminatoire en proportioneel te zijn ten aanzien van diens doel, ofwel passend voor het nagestreefde doel en niet verder te gaan dan noodzakelijk is. Gegeven de geringe kennis over Covid-19 was op basis van het voorzichtigheidsbeginsel veel gerechtvaardigd. In de afgelopen maanden van 2020 is hierin een verschuiving waar te nemen, nu ook de kennis over het virus toeneemt. Zo sprak het *Oberverwaltungsgericht* op 20 november 2020 (Justiz-online, 2020) uit dat het niet proportioneel is als inkomende of terugkerende reizigers uit een zogenoemd risicogebied in quarantaine moeten, als dat risicogebied in werkelijkheid een lagere 7-daagse incidentie kent dan Noordrijn-Westfalen zelf. Daar wordt een expliciete risicoanalyse gemaakt of quarantaine een passende maatregel is voor het infectierisico. Deze aanscherping is tevens terug te vinden op Europees niveau, waarbij de focus ligt op het coördineren van quarantainemaatregelen als instrument ten behoeve van het beperken van een significant infectierisico (Europees Parlement, 2020a; 2020b). Verder is op Europees niveau een Raadsaanbeveling (Europese Raad, 2020) overeengekomen dat noodzakelijk grensverkeer ontzien moet worden van nadelige maatregelen. Deze ontwikkelingen vergemakkelijken het grensverkeer in de Euregio Maas-Rijn. Het is derhalve aan te raden dat de drie buurlanden de Raadsaanbeveling ook daadwerkelijk en volledig implementeren, alsook vooruitlopend op basis van een passendere risicoanalyse reisadvies en quarantainebevelen uitvaardigen voor reizigers. Daarbij loopt met name het Nederlands beleid achter, nu deze alleen grensarbeider en grensstudenten vrijstelt (Mertens, 2020). Een praktische oplossing is een vrijstelling van noodzakelijk grensverkeer voor deze (quarantaine)maatregelen, waarbij niet alleen regulier grensarbeid maar ook incidenteel grensarbeid wordt ontzien.

3.2 Gevolgen thuiswerken door Covid-19

Om de verspreiding van het Covid-19 virus te beperken werken veel mensen thuis, zo ook grensarbeiders. Misschien juist wel voor grensarbeiders, gegeven dat deze door grensbeheer niet of niet even makkelijk de grens over kunnen naar hun werkplek. Het wettelijk kader van sociale zekerheid en fiscaliteit is echter niet ingericht naar een thuiswerkende grensarbeider (Tans, 2020).

Sociale zekerheid

Om te bepalen waar een persoon sociaal verzekerd is, dat wil zeggen welke nationale socialezekerheidsregels op die persoon van toepassing zijn, is de Europese Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels (hierna: Verordening 883/2004) leidend. Een van de basisprincipes is dat de wetgeving van slechts een lidstaat van toepassing kan zijn op een persoon.⁵ In het geval van een inwoner van België die in Nederland voor een Nederlands bedrijf en uitsluitend in Nederland arbeid verricht, is de Nederlandse sociale zekerheid van toepassing.⁶ Wanneer deze grensarbeider thuiswerkt, wordt ook in België arbeid verricht en zijn de regels bij werken in twee of meer lidstaten dus van toepassing. In dat geval bepaalt Artikel 13(1)(a) Verordening 883/2004 dat deze grensarbeider in België sociaal verzekerd is als aldaar een substantieel gedeelte van de werkzaamheden verricht wordt, zijnde

⁵ Zie, bijvoorbeeld, Artikel 11 Verordening 883/2004 (EUR-Lex, 2020).

⁶ Artikel 11 Verordening 883/2004. (EUR-Lex, 2020).

25% van de werktijd. Dit betekent dus dat grensarbeiders die 25% of meer van thuis uit werken in hun woonland sociaal verzekerd zijn in plaats van in hun werkland. Dit heeft gevolgen voor de zorgverzekering, het wettelijk pensioen, de ziekte en arbeidsongeschiktheid en, in mindere mate, de werkloosheid. Niet alleen voor de werknemer brengt dit (negatieve) gevolgen met zich mee, maar ook de werkgever zal zich moeten aanpassen. De premies over het loon van de grensarbeider, die in zijn woonland en niet in zijn werkland verzekerd is, moeten namelijk in het woonland betaald worden. Dit brengt extra administratieve kosten met zich mee voor de werkgever en heeft ook invloed op het netto-inkomen van de werknemer aangezien de hoogte van de premies kan verschillen.

Het voorgaande betekent dat, in uitzonderlijke gevallen, een grensarbeider die (in het kader van de Covid-19-maatregelen) verplicht wordt om thuis te werken in het woonland in plaats van het werkland sociaal verzekerd is. Echter, in uitzonderlijke gevallen dat de sociale zekerheidsinstanties van mening zijn dat een andere wetgeving op de grensarbeider van toepassing is, kan er om een artikel 16 procedure gevraagd worden, op basis waarvan er gekozen kan worden om de “normale” situatie te laten voortduren en dus sociaal verzekerd te blijven in het werkland. Ten tijde van Covid-19 werd dit laatste niet besloten, maar werd op nationaal niveau door de bevoegde instanties in de drie buurlanden afgekondigd dat de “25%-regel” niet wordt toegepast zolang thuiswerken de regel is (DVKA, 2020; SVB, 2020; IBRI Directie Internationale Betrekkingen (RSZ), 2020). Derhalve effectief met hetzelfde resultaat: de sociale verzekeringsplicht blijft ongewijzigd.

Belastingheffing

Zodra een persoon in een ander land werkt dan waar diegene woont (grensarbeid), gaan (indien afgesloten tussen de landen) de Belastingverdragen gelden. Deze Belastingverdragen zijn veelal gebaseerd op het Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) Modelverdrag (2017), zo ook die tussen Nederland-België (NL-BE), Nederland-Duitsland (NL-DE) en België-Duitsland (BE-DE).

In tegenstelling tot de sociale zekerheid, is de belastingheffing wel splitsbaar op basis van artikel 15 Belastingverdrag NL-BE resp. Belastingverdrag BE-DE en artikel 14 Belastingverdrag NL-DE, wat betekent dat het mogelijk is om in meerdere landen belastingen te moeten betalen. Wanneer een persoon als grensarbeider gaat werken, is het loon belastbaar in de lidstaat waar wordt gewerkt (de werkstaat; lid 1, artikel 15 resp. 14). Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij de locatie waar de werkzaamheden worden verricht. Echter, zodra een grensarbeider thuiswerkt, verkrijgt de woonstaat de heffingsrechten (lid 1, tweede volzin, artikel 15 resp. 14). Een thuiswerkdag bij een voltijdsbaan zorgt er dus voor dat de woonstaat, in plaats van de werkstaat, voor 20% over het totale loon mag heffen. Naast dat thuiswerken dus tot een, mogelijk nadelige, splitsing van de heffingsrechten kan leiden, zorgt het voor aanvullende administratie en discoördinatie tussen de heffing van belastingen en sociale premies: die vinden allebei plaats in een ander land. Daarnaast kan thuiswerken ook gevolgen hebben voor de toegang tot fiscale voordelen, als heffingskortingen en persoonsgebonden aftrekken. Zo is deze in Nederland gekoppeld aan de kwalificatie als buitenlands belastingplichtige, waarvoor minimaal 90% van het belastbare wereldinkomen in Nederland belast moet zijn. Thuiswerken kan derhalve vergaande gevolgen hebben voor deze fiscale faciliteiten.

Deze gevolgen zijn voorkomen ten tijde van Covid-19. In lijn met de analyse van het OESO Secretariaat (OESO, 2020) over het Commentaar op artikel 15 van het OESO Modelverdrag, kwamen na enige tijd de drie buurlanden tot bilaterale afspraken omtrent thuiswerken door grensarbeiders (Federale Overheidsdienst Financiën, 2020). Met de Overeenkomsten is een fictie geïntroduceerd, waarmee de

dagen die als gevolg van COVID-19 thuis worden gewerkt, maar normaliter in de werkstaat zouden plaatsvinden, gezien worden als gewerkte dagen in de werkstaat. Deze fictie geldt derhalve niet voor dagen die sowieso al in de woonstaat zouden plaatsvinden (thuiswerkdagen) en is ook slechts van toepassing als de werkstaat de thuiswerkdagen daadwerkelijk belast. Voor deze fictie kan gekozen worden door de grensarbeider. De Overeenkomst regelt verder de heffing van regelingen voor werkbehoud of tijdelijke (gedeeltelijke) werkloosheid (Weerepas, 2020). De looptijden van de overeenkomsten zijn verschillend: NL-BE en BE-DE kennen een afloopdatum, waarvoor de partijen uiterlijk een week van tevoren tot verlenging moeten besluiten. De overeenkomst NL-DE loopt automatisch door, totdat een van de bevoegde autoriteiten de overeenkomst opzegt. Vanuit het oogpunt van zekerheid over de belastingpositie van de thuiswerkende grensarbeider, verdient deze laatste vorm de voorkeur. Ongeacht dat tot op heden de Overeenkomsten NL-BE en BE-DE verlengd zijn, kan dit voor vragen bij de grensarbeider zorgen.

Het toepassingsbereik van de Overeenkomsten is verder beperkt tot werknemers, nu het louter over artikel 15, resp. artikel 14 van de Belastingverdragen spreekt. Voor *grenswerknemers* is het derhalve goed geregeld. Deze fictie geldt echter door het toepassingsbereik niet voor grensarbeiders die voor een publiekrechtelijk lichaam werken en voor het overheidspersoneel (Weerepas, 2020). Staatssecretaris Vijlbrief (2020) bevestigde deze lezing vanuit Nederlandse zijde. Deze groep, de ambtenaren en overheidswerknemers, valt immers onder het overheidsartikel, artikel 18 respectievelijk 19 van de Belastingverdragen. Het gaat bij deze groep ook om de ‘ex-ambtenaren’, die als gevolg van de Wet normalisering rechtspositie ambtenaren (WNRA) per 1 januari 2020 overheidswerknemers zijn geworden. Destijds is door het Nederlands kabinet verzekert dat deze groep ook onder het overheidsartikel blijft vallen.

In het geval van thuiswerken is dit in beginsel niet zorgelijk, binnen het overheidsartikel geldt immers in beginsel het kasstaatbeginsel. Hierdoor worden de heffingsrechten toegewezen aan de betalende staat (ofwel werkstaat). Het is anders als iemand de nationaliteit heeft van het land waarin die nu thuiswerkt (woont). In dat geval kan op basis van verdragsinterpretatie het heffingsrecht naar de woonstaat verschuiven (zie voor meer informatie Weerepas, 2020), waarbij thuiswerken tot een heffingsswitch kan leiden met alle gevolgen van dien. Bij Kamervragen heeft het Nederlands kabinet verzekert dat ook in deze gevallen exclusieve kasstaatheffing prevaleert (Vijlbrief, 2020). In het najaar is door het Team Grensoverschrijdend Werken van de Belastingdiensten bevestigd dat niet alleen Nederland, maar ook België het verdragsartikel volgens het kasstaatbeginsel interpreteert. Effectief zorgt dit voor het voorkomen van een heffingsswitch voor overheidspersoneel.

Opgemerkt dient nog te worden dat het Belastingverdrag BE-DE deze problematiek niet kende. Artikel 19 kent een andere verdragstekst, waarbij geregeld wordt dat het overheidsartikel niet geldt voor thuiswerkend overheidspersoneel, die onderdaan zijn van de woonstaat. In dat geval valt men terug op artikel 15, het werknemersartikel, en daarmee de Overeenkomst.

Toekomstbestendige oplossing voor thuiswerkende grensarbeiders

Met het aanhouden van Covid-19 en ook het voornemen van veel werkgevers en werknemers om thuiswerken als blijvend recht te beschouwen is het noodzakelijk om deze fiscaal- en sociaalzekerheidsrechtelijke afspraken structureel te maken (Weerepas & Essers, 2020). Weerepas en Essers (2020) constateren dat op basis van het gelijkheidsbeginsel de wet- en regelgeving zoals die normaliter geldt moet worden aangepast naar de exceptionele uitzonderingen voor Covid-19. Als eerder opgemerkt heeft thuiswerken door grensarbeiders immers disproportionele gevolgen voor de

sociale zekerheid en belastingheffing. Weerepas en Essers (2020) raden daarom een thuiswerkrecht van 40% (twee dagen in de week) voor. Om discoördinatie tussen fiscaliteit en sociale zekerheid te voorkomen, c.q. in het ene land belast en in het andere land verzekert, dient deze lijn in zowel fiscaliteit als sociale zekerheid gelijk te zijn. Over het percentage van het thuiswerkrecht kan gediscussieerd worden. Het is aan te raden dat goed nagegaan wordt in hoeverre grensarbeiders thuiswerken of de behoefte bestaat om dit te doen. Uit Europese statistieken over 2018 blijkt dat daarbij mogelijk rekening moet worden gehouden met nationale verschillen (Eurostat, 2020). Opvallend is hierbij ook het verschil in thuiswerken door werknemers en thuiswerken door zelfstandigen, waarbij deze laatste groep in grotere mate thuiswerkt.

Voor een toekomstbestendig kader dient een thuiswerkbepaling te worden opgenomen in de bilaterale belastingverdragen met de buurlanden. Bilateraal kunnen buurlanden ook op basis van de Europese Verordening een verdrag of overeenstemming sluiten, waarin afspraken over thuiswerken voor de sociale zekerheid worden gemaakt. Verder kunnen de landen zich ook inzetten in het kader van de lopende herziening van de Europese Verordening 883/2004 om thuiswerken structureel mogelijk te maken zonder verandering van de sociale zekerheid.

De Nederlandse regering heeft opgemerkt om thuiswerkdagen in de fiscale verdragen te onderzoeken met België en Duitsland, alsook dit onder de aandacht brengen bij de OESO. Voor sociale zekerheid geeft de Nederlandse regering aan de situatie na Covid-19 te monitoren. Discoördinatie tussen belasting- en premieheffing wordt hierbij door de Nederlandse regering actief gepoogd te voorkomen dan wel weg te nemen onder het hernieuwde Notitie Fiscaal Verdragsbeleid (Rijksoverheid, 2020d). Het is van belang dat de buurlanden een soortgelijke ‘mindset’ hebben.

3.3 Gevolgen economische maatregelen Covid-19

Ondernemers zien door de maatregelen tegen Covid-19 hun omzet gedeeltelijk of geheel verdwijnen. Zo zijn bepaalde ondernemingen tijdelijk gesloten (geweest), in activiteit beperkt (omwille van omvang aantal klanten) of in het algemeen door beperkte klantenstroom getroffen (Rijksoverheid, 2020d). Om de economische gevolgen te verzachten hebben de drie buurlanden afzonderlijk economische en financiële maatregelen genomen. Ondanks dat het beleid gericht op economische steunmaatregelen nationaal gevormd is, zijn zes overeenkomsten in Nederland, Duitsland en België op te merken (Mertens & Tans, 2020):

- (Eenmalige) compensatiebedragen voor inkomensderving door de Covid-19-maatregelen;
- Uitkeringen om ondernemers te voorzien van een minimuminkomen;
- Verlaging van de personele lasten door een versimpelde aanvraag voor werktijdverkorting;
- Verlaging van de personele lasten door een tegemoetkoming in de loonkosten;
- Uitstel van betaling voor belastingen en sociale zekerheid;
- Vereenvoudigde en voordelige leningen ten behoeve van het ondernemingsvermogen.

De vormgeving en voorwaarden van deze steunmaatregelen verschillen echter, met name betreft de eerste drie categorieën. De hoofdregelingen rondom steunmaatregelen zijn in tabel 2 samengevat. In rood zijn de voorwaarden opgenomen die grensoverschrijdend bijzonder van belang zijn. Hieruit volgt dat in beginsel compensatiemaatregelen veelal de voorwaarde wordt gesteld van een (gedeeltelijke) sluiting van een fysieke zaak in dat land, als gevolg van nationaal beleid. Het is evident dat hierbij de

grensoverschrijdende ondernemers zonder een fysieke locatie in het betreffende land worden uitgezonderd.

Het is anders en minder coherent in de categorieën van inkomensondersteuning en de regelingen voor verlaging van de personele lasten door werktijdverkorting.

In het eerste geval wordt door België en Duitsland aangesloten bij de premie- of belastingplicht in een land. Met name België en Nederland kennen in deze categorie een sterk overeenkomende regeling: het Belgische overbruggingsrecht en de Nederlandse Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo). Voor de Belgische regeling dient een ondernemer in België sociaal verzekerd te zijn en daar derhalve premies afdragen, terwijl de Nederlandse Tozo de Nederlandse nationaliteit en inwonerschap vereist. Daarmee ontvangen grensondernemers, wonend in België of Duitsland en actief in Nederland, geen inkomensondersteuning, nu deze groep niet in België of Duitsland premie- of belastingplichtig is en ook niet in Nederland woont. Daardoor kan deze groep zowel in het werk- als in het woonland geen gebruik maken van een dergelijke regeling.

In het tweede geval van verlaging van de personele lasten door werktijdverkorting, sluiten België, Duitsland en Nederland aan bij de sociale verzekeringsplicht van de werknemer: grensondernemers kunnen een regeling aanvragen voor hun werknemers, zolang die werknemers in dat land sociale premies afdragen. Het Duitse Kurzarbeiter stelt echter nog een aanvullende eis, dat de ondernemer ook gevestigd moet zijn in Duitsland. Daarmee kunnen grensondernemers, wonend en/of gevestigd in België of Nederland en met medewerkers in Duitsland voor hun werknemers in Duitsland geen Kurzarbeitergeld aanvragen. Ook uit België of Nederland ontvangen zij geen steun, aangezien de werknemers in Duitsland sociaal verzekerd zijn.

Derhalve zorgen de Tozo en het Kurzarbeitergeld ervoor dat grensondernemers 'buiten de boot vallen'. Onderstaand wordt daarom alleen verder ingegaan op deze twee regelingen en in hoeverre dit Europeesrechtelijk geoorloofd is.

Tabel 2: Overzicht economische Coronamaatregelen BE-NL-DE, IO = Inkomensondersteuning, C = Compensatie, B = Bijstandsvoorziening, WV = Regeling voor werktijdverkorting

		Regeling	Beschrijving	Voorwaarden (gedeeltelijk, relevantste)	Periode
België	IO	Crisis-overbruggingsrecht	Maandelijkse uitkering, afhankelijk van gezinssituatie	Gedwongen (gedeeltelijke) sluiting, voorwaarden verschillen iets per periode. Vanaf september ook voor perioden van quarantaine. Sociale bijdragen verschuldigd in België (aangemeld bij Rijksregister)	Maart – Juni 2020 Juli – Aug 2020 Sept – Dec 2020 Okt – Nov 2020
	C	Hinderpremie (later Sluitingspremie)	Vaste lumpsum van €4.000 van de Vlaamse overheid, vanaf 6 april €160 per dag verplichte sluiting	Gedwongen (gedeeltelijke) sluiting, actieve exploitatiezetel in Vlaanderen	Maart – Mei 2020
	C	Compensatiepremie	Vaste lumpsum van €3.000 van de Vlaamse overheid	Ten minste 60% omzetsdaling of verplichte sluiting (vergeleken met 2019), actieve exploitatiezetel in Vlaanderen	Mei – Juni 2020
	C	Ondersteuningspremie	Vaste lumpsum van €2.000 van de Vlaamse overheid	Ten minste 60% omzetsdaling of verplichte sluiting (vergeleken met 2019), actieve exploitatiezetel in Vlaanderen	Juli – Augustus 2020
	C	Vlaams Beschermingsmechanisme	7,5% van de omzet in dezelfde periode in 2019	Ten minste 60% omzetsdaling of verplichte sluiting, actieve exploitatiezetel in Vlaanderen	Aug – September 2020
	C	Nieuw Vlaams Beschermingsmechanisme ⁷	10% van de omzet in dezelfde periode in 2019	Ten minste 60% omzetsdaling of verplichte sluiting, actieve exploitatiezetel in Vlaanderen	Okt – Dec 2020
	B	Leefloon	Maandelijke basisvoorziening, afhankelijk van persoonlijke situatie	Inkomens- en vermogenstoets, inwoner van België	
	WV	Stelsel van tijdelijke werkloosheid wegens overmacht	Tijdelijke werkloosheidsuitkering van 70% van het loon	Vereenvoudigde procedure door melding ‘Corona’, werknemer sociaal verzekerd in België	Maart 2020 – Maart 2021
Nederland	IO	Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandige ondernemers (TOZO)	Maandelijkse uitkering tot sociaal minimum	Tussen 18 en AOW-leeftijd, min. 1225 uur per jaar werkzaam in bedrijf, verwachte inkomen onder sociaal minimum, geen vermogenstoets, vanaf Tozo 2 wel een parterinkomenstoets, bedrijf gevestigd in NL	Maart – Aug 2020 (1) Juni – Sep 2020 (2) Okt 2020 – Maart 2021 (3)

⁷ In België bestaan veel ondersteuningsmaatregelen op regionaal niveau, waardoor er verschillende maatregelen zijn in Wallonië, (1890, 2020), Vlaanderen (Agentschap Innoveren & Ondernemen, 2020) en Brussel. (1819.brussels, 2020).

				of in EU/EER lidstaat, Nederlandse nationaliteit en inwoner van NL	
			Lening voor bedrijfskapitaal van max 3 jaar	Geen faillissement, bedrijf gevestigd in NL	
	C	Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS)	Vaste lumpsum van €4.000	Gevestigd in NL , verwacht verlies, getroffen door beleid (SBI-codes)	Maart – Juni 2020
	C	Tegemoetkoming Vaste Lasten MKB (TVL)	Compensatie voor vaste lasten, afhankelijk van verlies en hoogte vaste lasten	Meer dan 30% omzetverlies, ingeschreven bij KVK en fysiek vestigingsadres in NL	Juni – Sept 2020 Okt 2020 – Juni 2021
	B	Algemene bijstand	Maandelijkse basisvoorziening, afhankelijk van persoonlijke situatie	Inwoner van Nederland , inkomens- en vermogenstoets	
Duitsland / NRW	WV	Noodfonds Overbrugging Werkgelegenheid (NOW)	Tegemoetkoming loonkosten, afhankelijk van omzetverlies tot max. 90% loonsom	Ten minste 20% omzetverlies, werknemer sociaal verzekerd in Nederland	Maart – Mei 2020 (1) Juni – September 2020 (2) Oktober 2020 – Juni 2021 (3) 15 Dec – 27 Dec 2020 (3.1)
	IO/C	Soforthilfe (NRW-Plus)	Vaste lumpsum, afhankelijk van hoeveelheid medewerkers Ook aan te wenden voor inkomensondersteuning	Bewijs van financiële problemen, hoofdvestiging in NRW, geregistreerd bij Duitse belastingdienst	Maart – Mei 2020
	IO/C	Überbrückungshilfe (NRW-Plus)	Compensatie voor vaste lasten, afhankelijk van verlies en omvang NRW Plus: maandelijkse uitkering	Omzetdaling van minimaal 30%, hoofdvestiging in NRW, geregistreerd bij Duitse belastingdienst <50 werknemers	Juni – Aug 2020 Sept – Dec 2020
	B	Arbeitslosengeld II	Maandelijkse basisvoorziening, afhankelijk van persoonlijke situatie	Ouder dan 15 jaar, maar nog niet de pensioenleeftijd behaald, inwoner van Duitsland	
	WV	Kurzarbeitergeld	Tijdelijke werkloosheidsuitkering van 60% van het loon (loopt op bij lange duur)	Minimaal 10% van de werknemers verliezen 10% van hun loon, werknemer moet in DE kunnen werken, werkgever moet in DE gezeteld zijn	Max. 12 maanden

Tozo

De Tozo is spoedig geïntroduceerd als inkomensvoorziening voor ondernemers, die getroffen zijn door de Covid-19 crisis. De Tozo is geënd op de Bijstand voor zelfstandigen (Bbz) (Rijksoverheid, 2020a), maar kent andere voorwaarden en uitwerking. Zoals eerder is opgemerkt, zijn de eisen ten aanzien van de nationaliteit en inwonerschap wel overgenomen. Daarmee zijn ondernemers die niet in Nederland wonen uitgesloten, hetgeen als discriminerend binnen Europees recht zou kunnen worden opgemerkt. De Europese Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels reguleert de uitkeringen op Europees niveau hierin.

De Nederlandse regering is van mening dat dit gerechtvaardigd is, omdat ze de Tozo als bijstandsregeling voor ondernemers ziet. Op basis van de Verordening 883/2004 hoeft een bijstandsuitkering immers niet grensoverschrijdend te worden uitbetaald (artikel 3, lid 5). De vraag concentreert zich derhalve op de discussie of Tozo onder het Europees recht als sociale zekerheidsuitkering kan worden gezien of als bijstand. Tijdens het Schriftelijk Overleg van 5 mei 2020 geeft de Nederlandse Minister Koolmees van Sociale Zaken en Werkgelegenheid diens lezing van de kwalificatie van Tozo onder Europees recht:

“Daarnaast geldt dat, om onder de werkingssfeer van de coördinatieverordening te vallen, er aan twee voorwaarden voldaan moet worden. Allereerst dient het een wettelijk omschreven recht te betreffen. Ten tweede moet de uitkering verbonden zijn met één van de sociale zekerheidsrisico’s genoemd in artikel 3, eerste lid, van de coördinatieverordening (zoals ziekte, invaliditeit of werkloosheid). Aan de tweede voorwaarde is, gezien het doel en de voorwaarden van de regeling, niet voldaan.

Het [Tozo, toevoeging auteurs] betreft hier een tijdelijke noodmaatregel in verband met de coronacrisis die voorziet in een inkomensondersteuning voor levensonderhoud. De doelgroep van de Tozo bestaat uit zelfstandigen, die worden geconfronteerd met een financieel probleem als gevolg van de coronacrisis. Deze financiële problemen kunnen door allerlei oorzaken ontstaan. Het kan bijvoorbeeld gaan om zelfstandigen die door quarantaine, ziekenhuisopname, vermindering van opdrachten, klanten, aanvoer van grondstoffen of om andere redenen van economische, organisatorische of persoonlijke aard, als gevolg van de coronacrisis, hun activiteit volledig of gedeeltelijk onderbreken. Maar het kan ook gaan om zelfstandige die de activiteiten niet (volledig) onderbroken hebben, maar als gevolg van de coronacrisis wel te maken hebben met een inkomstenderving, die heeft geleid tot een financieel probleem. De uitkering wordt betaald aan zelfstandigen zonder voldoende bestaansmiddelen als een aanvulling tot het sociaal minimum en heeft daarom een algemeen karakter” (Rijksoverheid, 2020b, p.5)

Deze argumentatie wordt later nog eens herhaald bij parlementaire vragen en discussies (Rijksoverheid, 2020c). Daarbij blijft de Nederlandse overheid vasthouden aan het territorialiteitsbeginsel voor bijstand: iedere lidstaat dient regelingen te treffen voor zijn eigen inwoners. Daarbij wordt verwezen naar ‘soortgelijke regelingen’ als het Arbeitslosengeld II in Duitsland en het leefloon en Overbruggingsrecht in België. De verschillende aanpakken van elk buurland heeft gezorgd voor een aanpassing van de regeling voor grensarbeiders. Bij het Ministerieel Besluit is op 1 mei 2020 is de kring van rechthebbenden uitgebreid (Staatcourant, 2020):

- De maandelijkse uitkering geldt ook voor Nederlandse inwoners, die een onderneming hebben in een andere lidstaat van de Europese Unie of in een andere staat die partij is bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte of in Zwitserland (art. 2, lid 1);
- De lening voor bedrijfskapitaal geldt ook voor inwoners van een andere lidstaat van de Europese Unie of in een andere staat die partij is bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte of in Zwitserland, mits deze een zelfstandig bedrijf hebben in Nederland en in Nederland premieplichtig is voor de volksverzekeringen op grond van de Wet financiering sociale verzekeringen (art. 2, lid 2, onderdeel a); of de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt (art. 2, lid 2, onderdeel b).

Effectief zorgt dit ervoor dat Nederlandse inwoners, met een onderneming in een andere lidstaat mogelijk in aanmerking komen voor twee regelingen voor inkomensondersteuning tijdens de Covid-19 crisis. Dit is denkbaar met het Belgische overbruggingsrecht, doordat een grensondernemer, wonend in Nederland en actief in België vaak sociaal verzekerd zal zijn in België (hetgeen een voorwaarde vormt voor het Belgische overbruggingsrecht). Het vormt echter nog geen oplossing voor de situatie andersom. Deze argumentatie omtrent het territorialiteitsbeginsel blijft daarbij de Nederlandse verdediging.

Het is echter niet evident dat dit standpunt Europeesrechtelijk juist is door de specifieke voorwaarden van de Tozo (in de eerste vorm). De Tozo (in eerste vorm) wordt in een zeer specifieke situatie toegekend, waarbij geen individuele of discretionaire beoordeling van de persoonlijke behoeften bestaat en die daarmee verband houdt met een werkloosheidsuitkering. De verwoording van een werkloosheidsuitkering in de zaak Cuyper van het Hof van Justitie EU (EUR-Lex, 2006) lijkt daarin te bevestigen: als doel werd benoemd “de betrokken werknemers, wanneer zij onvrijwillig werkloos worden, maar nog arbeidsgeschikt zijn, in staat te stellen om in hun behoeften te voorzien” (r.o.27), en dat het feit dat een werkloze is “vrijgesteld van de verplichting om zich als werkzoekende te laten inschrijven, en bijgevolg, van de verplichting om op de arbeidsmarkt beschikbaar te blijven” in geen enkel opzicht afbreuk doet aan de kwalificatie van een prestatie als een werkloosheidsuitkering (r.o.29). In dat geval zou de Tozo als werkloosheidsuitkering moeten worden gezien, is artikel 65 van Verordening 883/2004 van toepassing, en zou het exporteerbaar moeten zijn.⁸ Tozo-uitkeringen zijn immers niet in Bijlage X van de Europese Verordening 883/2004 opgenomen, waarin de regelingen staan die niet grensoverschrijdend hoeven worden uitgekeerd. Dit impliceert dat zij niet vallen onder de categorie van bijzondere, niet op premie- of bijdragebetaling berustende prestaties, waarvan de export kan worden beperkt. Na Tozo 1 is een partnerinkomenstoets geïntroduceerd, dat maakt bovenstaande redenering voor de latere versies van Tozo minder evident.

Op verzoek van Europarlementariër Jeroen Lenaers heeft de Europese Commissie zich over deze kwalificatieproblematiek gebogen. In een analyse van de Europese Commissie (Europees Parlement, 2020c) erkennen ze dat de classificatie van een uitkering als sociale bijstand, sociale zekerheid óf bijzondere, niet op premie- of bijdragebetalingen berustende prestatie erg complex is. De maandelijkse Tozo-uitkering is “algemene bijstand die wordt verleend en berekend ongeacht de socialezekerheidspremies, en dekking biedt tegen het risico van werkloosheid voor zelfstandigen die onvrijwillig beroepsinkomsten hebben verloren. Deze bijstand biedt bescherming tegen werkloosheid en voorziet in levensonderhoud. In die zin worden elementen van sociale zekerheid en sociale bijstand gecombineerd. Daarom kan de bijstand worden beschouwd als een bijzondere, niet op premie- of

⁸ Deze analyse is met dank ontleend aan de zienswijze van prof. Anne Pieter van der Mei

bijdragebetaling berustende prestatie, hoewel de Nederlandse autoriteiten hiervan nog niet als zodanig kennis hebben gegeven” (Europees Parlement, 2020c). Aangezien de Tozo niet is opgenomen in Bijlage X van de Verordening, zou dat kunnen duiden dat de Tozo toch de grens over zou moeten kunnen.

In diens reflectie heeft het Nederlands kabinet aangegeven de Tozo als bijstandsuitkering te blijven beschouwen, nu het geen verband houdt met de risico's als genoemd in artikel 3 Verordening 883/2004 (Van 't Wout, 2020a). Na dit aanvullend schrijven van Nederland, is de Commissie medio november tot de conclusie gekomen dat de Tozo-uitkering geen sociale zekerheidsuitkering vormt, maar als sociale bijstand moet worden gezien (Van 't Wout, 2020b). Dit hoeft Europeesrechtelijk niet de grens over. Daarbij onderzoekt ze echter nog of het niet uitbetalen geen belemmering voor de vrijheid van vestiging is, hiervoor dient Nederland een aanvullende toelichting te leveren. De zaak is derhalve nog niet als afgerond te beschouwen en misschien immer meer interessant, omdat nu mogelijk niet alleen Tozo 1 maar ook de vervolgeregelingen ter discussie staan.

In een andere analyse, die voor ITEM is gemaakt in juni 2020⁹, bestaan zorgen over de Tozo en diens uitzondering van buitenlandse ondernemers in het licht van verboden staatsteun onder EU regels. Het zou dan ongeoorloofde discriminatie vormen. Het is echter niet aan te bevelen deze weg verder te bewandelen en te procederen, nu dat alle Tozo-uitkeringen teniet zou doen.

Ten aanzien van het aantal grensondernemers die een onderneming voeren in Nederland en die 'buiten de boot vallen' schat Van 't Wout (2020a) dat het gaat om 1) ongeveer 2,5 duizend ondernemers die wonen in België én aan het urencriterium¹⁰ voldoen en 2) ongeveer 1.000 ondernemers die wonen in Duitsland én tevens aan het urencriterium voldoen. Daarbij merkt Van 't Wout (2020a) op dat wegens non-discriminatie geen onderscheid kan worden gemaakt tussen grensondernemers uit de buurlanden of uit andere lidstaten. Dat neemt echter niet weg dat het aantal grensondernemers uit andere lidstaten in aantallen meer verwaarloosbaar zullen zijn.

De buurlanden hebben de laatste jaren veel gezamenlijk opgebouwd wat grensoverschrijdende coördinatiestructuren betreft. Nederland heeft vooral met Nordrhein-Westfalen en Vlaanderen op verschillende niveaus geprobeerd om barrières voor een grensoverschrijdende economie te verminderen. Er is actief geprobeerd om het ondernemen en werken over de grens te stimuleren. Discoördinatie en nationaal denken ondermijnt hierin de grensoverschrijdende economische bedrijvigheid. Het is aan te bevelen om net als het Belgische Overbruggingsrecht aan te sluiten bij de sociale verzekering en premiebetaling. Dan wordt tevens aangesloten bij de financiële en emotionele werkelijkheid: ondernemers kunnen gebruik maken van de sociale regelingen in het land waarin men altijd heeft bijgedragen en betaald.

Kurzarbeitergeld

Soortgelijke vragen over spelen ook met betrekking tot de toelatingsvoorwaarden voor de Duitse arbeidstijdverkortingsloze (het *Kurzarbeitergeld*), die tijdens de Covid-19 crisis zijn versoepeld. Zoals eerder opgemerkt wordt voor deze regeling gesteld dat ondernemers met werknemers in Duitsland ook zelf in Duitsland gevestigd moeten zijn, terwijl Nederland en België alleen de sociale

⁹ Interne memo door Prof. dr. P. Nicolaidis.

¹⁰ Voor de Tozo geldt een urencriterium, die is ontleend aan de fiscale voorwaarden voor ondernemersfaciliteiten: een ondernemer moet minimaal 1225 uur per jaar met zijn onderneming bezig zijn (geweest).

verzekeringsplicht van de werknemer in hun land vereisen. De Duitse regering is derhalve van mening (situatie van juli 2020) dat alleen bedrijven met een vestiging in Duitsland hier recht op hebben. Dit zou kunnen betekenen dat werknemers die in Duitsland werken niet in aanmerking komen voor een arbeidstijdverkortingstoelage wanneer hun werkgever alleen in het buitenland is gevestigd, zelfs al betalen zij in Duitsland belasting en sociale premies. Dit kan bijvoorbeeld spelen bij detachering of door thuiswerkende werknemers in Duitsland. Ook hierover is een vraag gesteld aan de Europese Commissie door Pascal Arimont en ook hier gaat het om een mogelijke schending van de eerdergenoemde Verordening 883/2004, ditmaal veroorzaakt door het Duitse standpunt. In diens reactie memoreert de Europese Commissie aan de omschrijving van een socialezekerheidsuitkering (zie ook hierboven) en liet weten de Kurzarbeitergeld te toetsen of deze binnen de materiële werkingssfeer van Verordening 883/2004 valt, meer specifiek als een 'sociaal voordeel' onder artikel 7, lid 2 Verordening 492/2011 (Europees Parlement, 2020d). Dergelijke analyses zijn lastig en jurisprudentie is niet eenduidig. Zoals de Tozo zaak laat zien, is de kwalificatieproblematiek onder Verordening 883/2004 fundamenteel. Tot op heden is deze analyse nog niet gedeeld, ook niet op navraag van Arimont eind oktober 2020 (Europees Parlement, 2020e).

Eenzelfde argumentatie als bij de Tozo kan gehouden worden: het strookt niet met de ontwikkelingen binnen grensoverschrijdende samenwerking en de ontwikkeling van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt. In het licht van Europese integratie, Europese cohesie en socio-economische ontwikkeling van de grensregio, kan deze discussie schadelijk zijn voor hetgeen grensoverschrijdend samen is opgebouwd in de afgelopen jaren. Na jaren van flinke investeringen in de grensoverschrijdende economie, samenwerking, afstemming en informatievoorziening, lijkt het gevoerde beleid omtrent (steun)maatregelen rondom Covid-19 niet te passen (Unfried & Marks, 2020).

Afsluitend kan opgemerkt worden dat de maatregelen die in België zijn geïntroduceerd goed grensoverschrijdend functioneren. De inkomensondersteuning sluit aan bij de sociale premiebijdragen van de ondernemer, waar de werktijdverkorting aansluit bij de sociale premiebijdragen van de werknemer. Dit is een sluitende systematiek, waarbij grensondernemers gelijke toegang hebben tot de regelingen (Mertens & Tans, 2020).

4. Resultaten vragenlijst en workshop grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn voor en gedurende Covid-19

Er is een vragenlijst ontwikkeld in oktober 2020 gebaseerd op de literatuur over de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in het algemeen en de recente ontwikkelingen binnen de grensoverschrijdende arbeidsmarkt gedurende Covid-19 tussen maart en september 2020. Het doel van de vragenlijst is om de ervaringen in kaart te brengen, de ontwikkelingen te toetsen als ook het toekomstperspectief te schetsen. Daarbij vult de vragenlijst de gedane literatuuranalyse over de arbeidsmarkt en de juridische vraagstukken aan met praktische inzichten en perspectieven. De vragenlijst is ontwikkeld voor een vast panel van (ervarings)deskundigen binnen de grensoverschrijdende arbeidsmarkt. Dit panel bestaat uit personen werkzaam binnen praktijk, beleid en binnen een kennisinstelling/wetenschap. Daarbij is gevraagd naar structurele elementen als Covid-19 specifieke zaken. Deze methode biedt potentie om de grensoverschrijdende arbeidsmarkt structureel te kunnen monitoren en analyseren door de vragenlijst jaarlijks uit te zetten.

De vragenlijst is verstuurd naar 60 personen. 27 personen hebben deze vragenlijst ingevuld, waarvan 60% man en 40% vrouw. De respondenten zijn tussen de 29 en 74 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 33 jaar.

22% (N=6) van de respondenten is actief in Zweckverband regio Aken, 7% (N=2) is actief in Belgische deelregio's (Duitstalige gemeenschap van België en de Belgische provincie Limburg), 56% (N=15) is actief in Zuid-Limburg en 15% (N=4) is actief buiten de Euregio Maas-Rijn. De meeste respondenten wonen in dezelfde regio als waar ze werken. 30% van de respondenten (N=8) is werkzaam in de praktijk¹¹, 48% (N=13) in beleid en 22% (N=6) is werkzaam binnen een kennisinstelling/wetenschap.

Gemiddeld zijn de respondenten 10 jaar actief rondom het thema grensoverschrijdende samenwerking (variërend van minder dan 1 jaar tot 27 jaar). 66% (N=18) van de respondenten houdt zich wekelijks bezig met grensoverschrijdende arbeidsmarkt in hun professionele hoedanigheid. 22% (N=6) houdt zich maandelijks hiermee bezig en 12% (N=3) sporadisch¹².

De resultaten ten aanzien van de arbeidsmarkt in het algemeen en de gevolgen van Covid-19 specifiek worden in de volgende twee paragrafen behandeld. In december 2020 is een workshop georganiseerd om de resultaten te bespreken, het hoofdstuk sluit hiermee af. Gezien de selectie en kleine aantallen van respondenten kunnen de antwoorden op de vragen uit de enquête hooguit als indicatief worden gezien voor wat er leeft onder verschillende maatschappelijke groeperingen in de EMR.

4.1 De grensoverschrijdende arbeidsmarkt

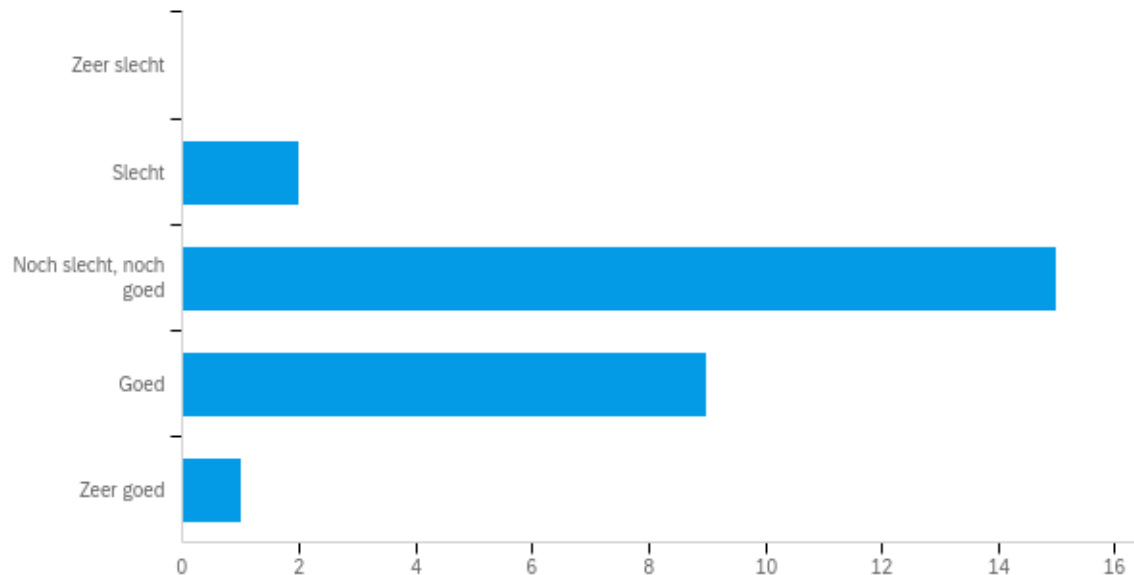
Bijna alle respondenten (93%) zijn het er helemaal mee eens dat de grensoverschrijdende arbeidsmarkt een belangrijke rol speelt voor het succesvol functioneren van de Euregio Maas-Rijn.

¹¹ Zoals bij de GrensInfoPunten, Servicepunten Grensoverschrijdende Arbeidsbemiddeling, EURES, etc.

¹² Tenzij anders aangegeven, zijn de verschillen tussen respondenten actief in praktijk, beleid of kennisinstelling/wetenschap *niet significant* verschillend. Dit geldt ook voor de verschillen tussen de deelregio's in de Euregio Maas-Rijn. Het relatief lage aantal respondenten kan hier de oorzaak van zijn.

Alle respondenten (N=27) vinden de grensoverschrijdende arbeidsmarkt belangrijk tot zeer belangrijk voor de economie in hun deelregio.

Figuur 1: Hoe omschrijft u het functioneren van de arbeidsmarkt vóór de Covid-19 crisis?

Meer dan de helft van de respondenten (56%) omschrijft het functioneren van de arbeidsmarkt vóór de Covid-19 crisis als noch slecht, noch goed.

“We hebben al veel bereikt, maar hebben ook nog een lange weg te gaan. Het lijkt wel alsof de administratieve grenzen steeds minder worden - daar werken we ook hard aan en daar hebben we ook alle aandacht voor - maar de mentale grenzen van mensen en organisaties worden steeds groter. Misschien moeten we daar wel meer op concentreren” (Respondent actief in beleid voor Zuid-Limburg).

“Leute schauen zwar über die Grenzen um Arbeit zu suchen jedoch noch sehr eingeschränkt. Da ist noch viel mehr potenzial. Auch Arbeitgeber und Behörden können da wesentlich aktiver agieren”¹³ (Respondent actief in kennisinstelling/wetenschap voor Zweckverband regio Aken).

4.1.1 Wat is er nodig voor een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt?

Respondenten vinden zowel harde als zachte factoren (hoofdstuk 2.2) van belang voor een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn.

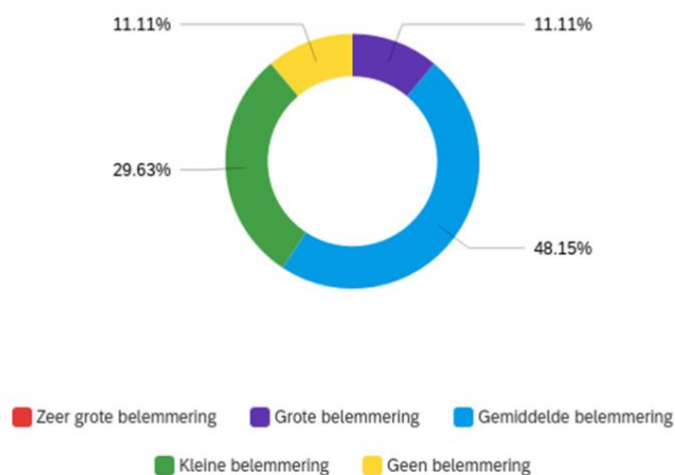
1. Afstemming van nationale wet- en regelgeving over de grens (100%)
2. Erkenning van diploma's en kwalificaties (100%)
3. Kennis van de taal (96%)

¹³ “Mensen gaan wel over de grenzen heen op zoek naar werk, maar nog steeds zeer beperkt. Er is nog veel meer potentieel. Werkgevers en overheden kunnen ook veel actiever zijn”.

4. Openheid voor elkaars cultuur (96%)
5. Informatievoorziening over de grensoverschrijdende vacatures (96%)
6. Grensoverschrijdend Openbaar Vervoer (96%)
7. Sectorale complementariteit (96%)
8. Onderwijs over de grens (96%)
9. Bekendheid voelen met de buurregio's (89%)

Bijna 60% (N=16) vindt de compositie op de arbeidsmarkt (hoofdstuk 2.4) een gemiddelde tot grote belemmering. 88% (N=6) van de respondenten actief in praktijk en 67% (N=4) actief in onderzoek/onderwijs ziet dit als een gemiddelde tot grote belemmering, tegenover 46% (N=6) actief in beleid.

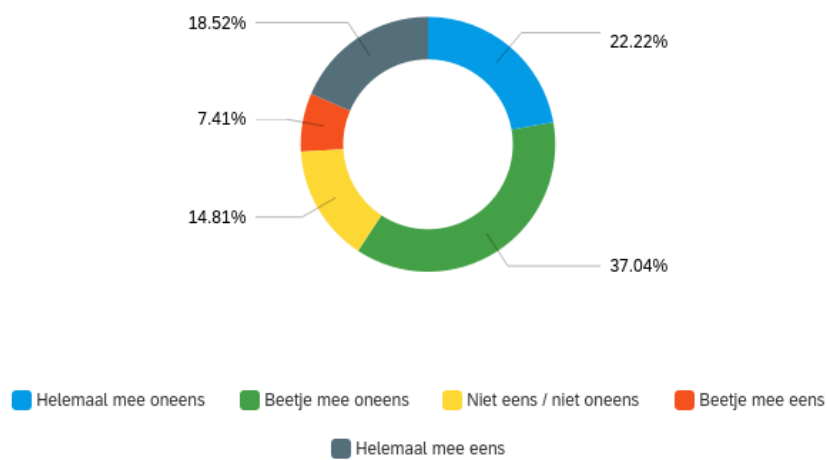
Figuur 2: De compositie van de arbeidsmarkt is een belemmering voor de keuze om over de grens te werken

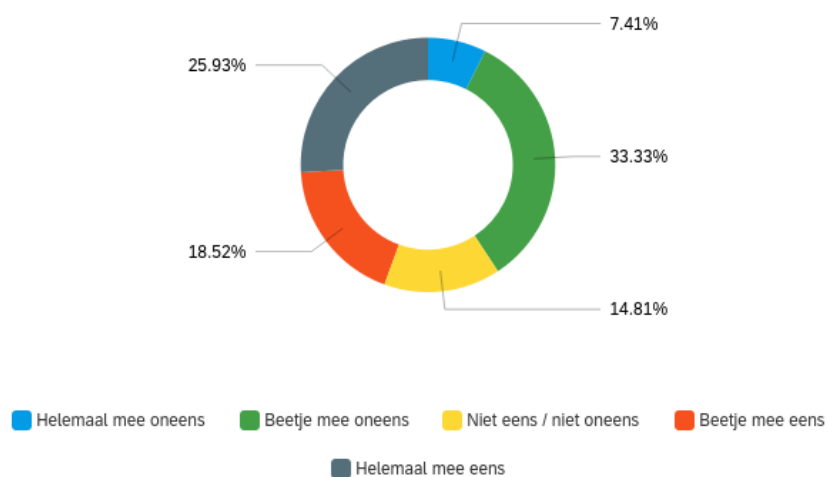
4.1.2 Is het vanzelfsprekend om over de grens te werken en te ondernemen?

Bijna 60% (N=7) is het er een beetje of helemaal mee oneens dat het voor werknemers vanzelfsprekend is om over de grens te werken, tegenover 41% (N=11) van de respondenten die het een beetje of helemaal mee oneens dat het voor ondernemers vanzelfsprekend is om over de grens te werken (hoofdstuk 2.2). Met name respondenten actief in beleid en kennisinstelling/wetenschap zijn het hiermee oneens. Voor de stelling over ondernemers is de groep die het eens is met de stelling groter dan de groep die het ermee oneens is. Voornamelijk de respondenten die actief zijn in Zuid-Limburg zijn het ermee oneens dat het vanzelfsprekend is om over de grens te werken of te ondernemen. Laatstgenoemd resultaat is significant verschillend tussen de deelregio's ($P > 0.0984$). Dit komt overeen met de relatief lage grenspendel vanuit Zuid-Limburg naar de buurregio's (hoofdstuk 2.5).

Figuur 3: Voor werknemers is het vanzelfsprekend om over de grens te werken

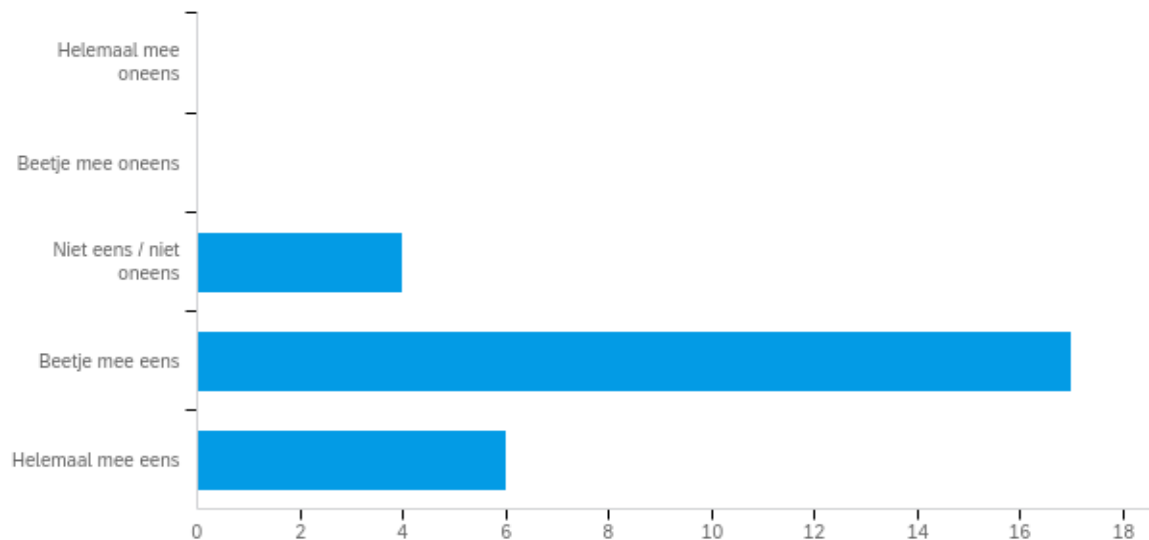
Figuur 4: Voor ondernemers is het vanzelfsprekend om over de grens te werken

4.1.3 Wat is er nodig om grensoverschrijdende arbeid te stimuleren?

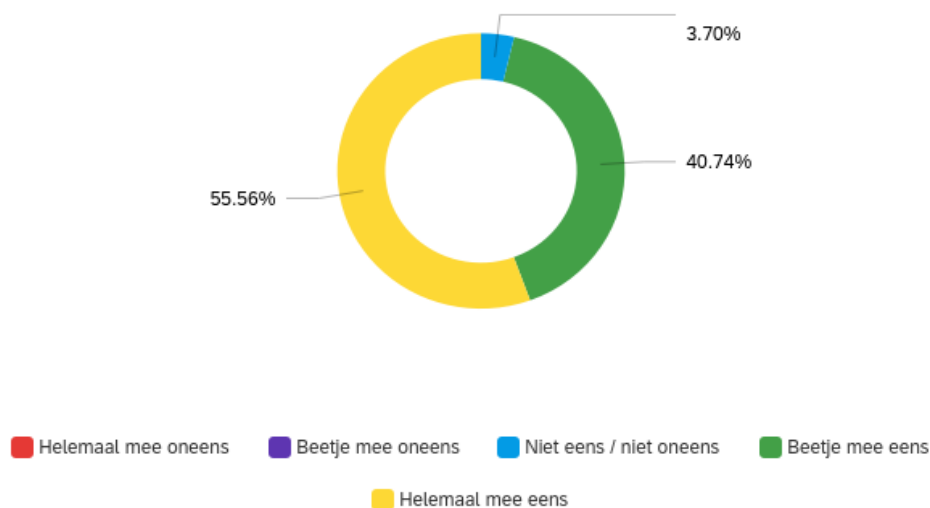
85% (N=23) is het een beetje of helemaal mee eens dat hogere lonen aan de andere kant van de grens de kans verhogen op grensoverschrijdend werken (hoofdstuk 2.2).

Figuur 5: Hogere lonen aan de andere kant van de grens verhogen de kans op grensoverschrijdend werken

96% (N=26) is het een beetje of helemaal mee eens dat banen die bereikbaar zijn binnen een straal van 30 kilometer over de grens de kans verhogen op grensoverschrijdende arbeid (hoofdstuk 2.1 en 2.2).

Figuur 6: Banen die bereikbaar zijn binnen een straal van 30 km over de grens verhoogt de kans op grensoverschrijdende arbeid

De top 5 van activiteiten die van belang zijn voor grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit in de deelregio waar respondenten actief zijn hebben betrekking op:

1. Het geven van informatie over sociale zekerheid (89%)
2. Het wegnemen van grensbarrières (89%)
3. Het stimuleren van de werkgelegenheid (85%)

4. Het bemiddelen van werkzoekenden (81%)
5. Het opvullen van tekorten op de arbeidsmarkt (77%)

Een top 5 van initiatieven die van belang zijn voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt hebben betrekking op:

1. Grensoverschrijdende informatievoorziening (bijvoorbeeld Grensinfopunten) (100%)
2. Grensoverschrijdende opleidingsprogramma's/cursussen (96%)
3. Interreg (88%)
4. Informatie en programma's voor expats (81%)
5. Bestuurlijke samenwerking via EGTS Euregio Maas-Rijn (74%)

Initiatieven zoals B-solutions, European Cross-border Mechanism, European Grouping for Territorial cooperation is voor 40% van de respondenten een onbekend initiatief.

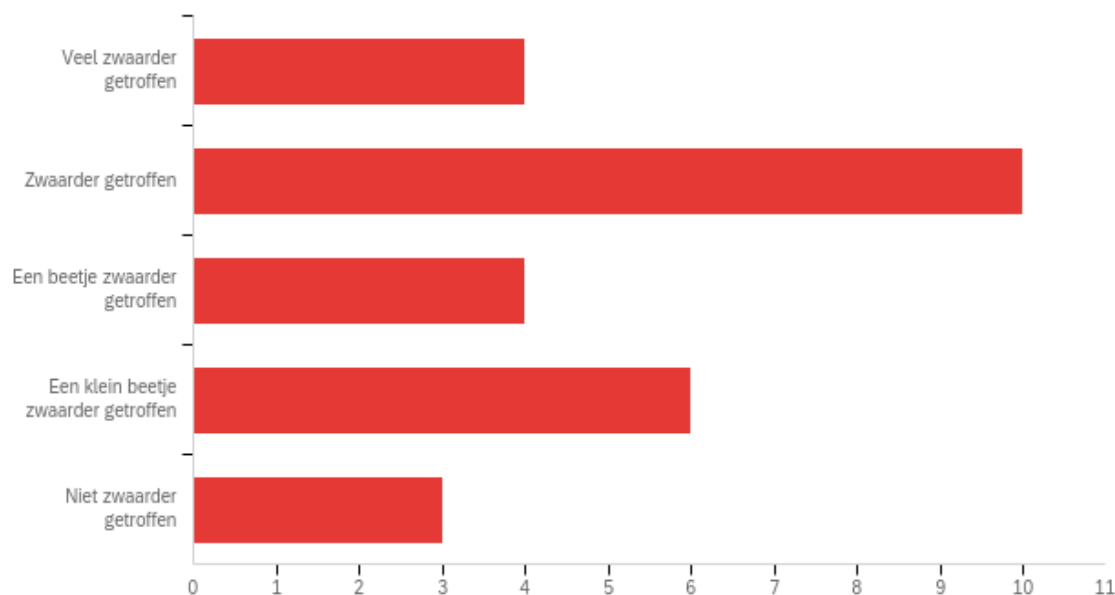
Alle respondenten (N=27) vinden dat Grensinfopunten een positieve invloed hebben op het bevorderen van grensoverschrijdende mobiliteit. Tevens vinden alle respondenten (N=27) dat arbeidsgerichte projecten een positieve invloed hebben op de grensoverschrijdende mobiliteit.

4.2 De grensoverschrijdende arbeidsmarkt gedurende Covid-19

Meer dan 50% (N=14) vindt dat de Euregio Maas-Rijn (veel) zwaarder wordt getroffen dan binnenlandse niet-grensgebieden (hoofdstuk 2.6). 88% (N=7) van de respondenten actief in de praktijk vindt dat de Euregio Maas-Rijn (veel) zwaarder is getroffen, gevolgd door 38% (N=5) van de respondenten die werkzaam zijn in beleid en 33% (N=2) van de respondenten die werkzaam zijn in een kennisinstelling/wetenschap. Voornamelijk (60%) respondenten actief in Zweckverband regio Aken en Zuid-Limburg vinden dat de Euregio Maas-Rijn (veel) zwaarder getroffen is. De verschillen tussen de deelregio's zijn significant ($P > 0.0046$). De top drie meest gekozen redenen door de respondenten waarom de grensregio economisch zwaarder wordt getroffen:

1. Door het niet afstemmen van economische maatregelen (24%)
2. Door het sluiten van grenzen (20%)
3. Door het gebrek aan informatie en duidelijke richtlijnen in de buurlanden (20%)

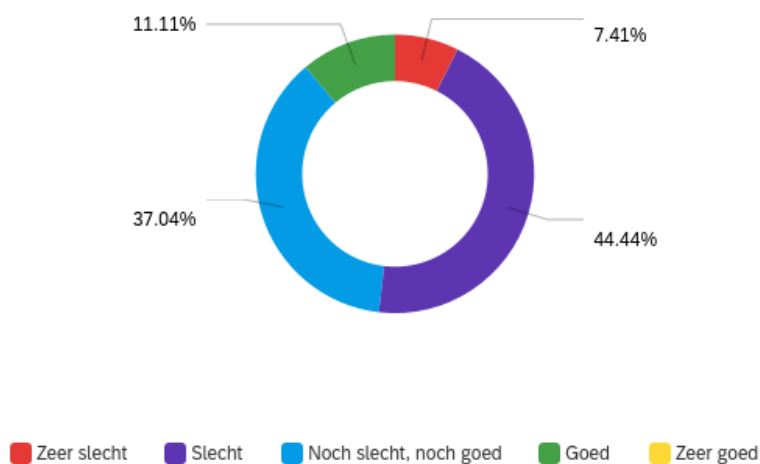
Figuur 6: De grensregio van Euregio Maas-Rijn wordt zwaarder getroffen dan binnenlandse niet-grensgebieden

4.2.1 Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis

Meer dan 50% (N=14) van de respondenten ervaart het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni 2020 als slecht tot zeer slecht. 62% (N=5) van de mensen actief in de praktijk, 46% (N=6) actief in beleid en 50% (N=3) actief in onderzoek/onderwijs ervaart het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni 2020 als slecht tot zeer slecht.

Figuur 7: Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tussen maart en juni 2020

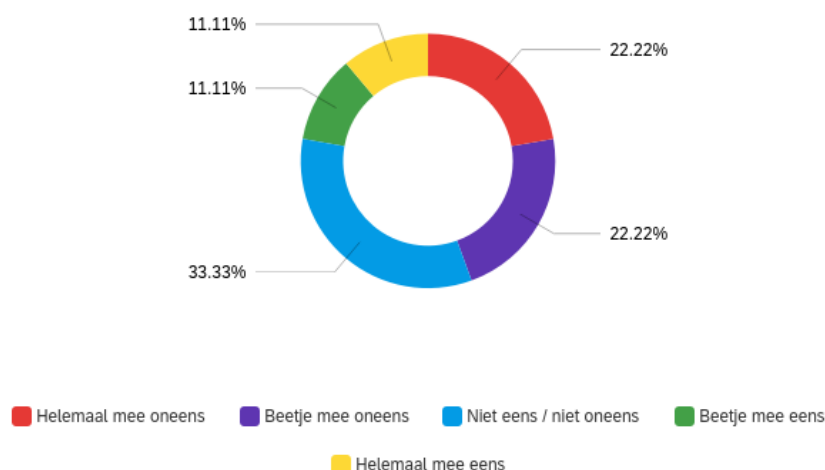

44% (N=12) is het er niet mee eens dat de Covid-19 situatie vanaf september 2020 voor meer belemmeringen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt heeft gezorgd dan tussen maart en juni 2020, 33% (N=9) is het hier niet mee eens of oneens en 23% (N=6) is het hier een beetje mee eens of helemaal mee eens. 63% (N=5) van de respondenten actief in de praktijk zijn en 67% (N=4) van de respondenten actief in een kennisinstelling/wetenschap is het er niet mee eens dat de Covid-19 situatie vanaf september 2020 voor meer belemmeringen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt heeft gezorgd dan tussen maart en juni 2020. Slechts 23% (N=3) van de mensen die in beleid actief zijn ervaart dit zo. Er zijn geen opmerkelijke verschillen tussen de deelregio's.

“Die (Reise-) Einschränkungen haben bisher die Fahrt zum Arbeitsplatz nicht betroffen und werden das nach aktuellen Einschätzungen auch nicht tun”¹⁴ (Respondent actief in kennisinstelling/wetenschap voor Zweckverband regio Aken).

“Aan de Duitse kant van de grens is door Kurzarbeit een afwachtende houding ontstaan bij ondernemers; terugloop vacatureaanbod” (Respondent actief in praktijk voor Zuid-Limburg).

Figuur 8: Het functioneren van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis vanaf september 2020 heeft voor méér belemmeringen gezorgd dan tussen maart en juni 2020

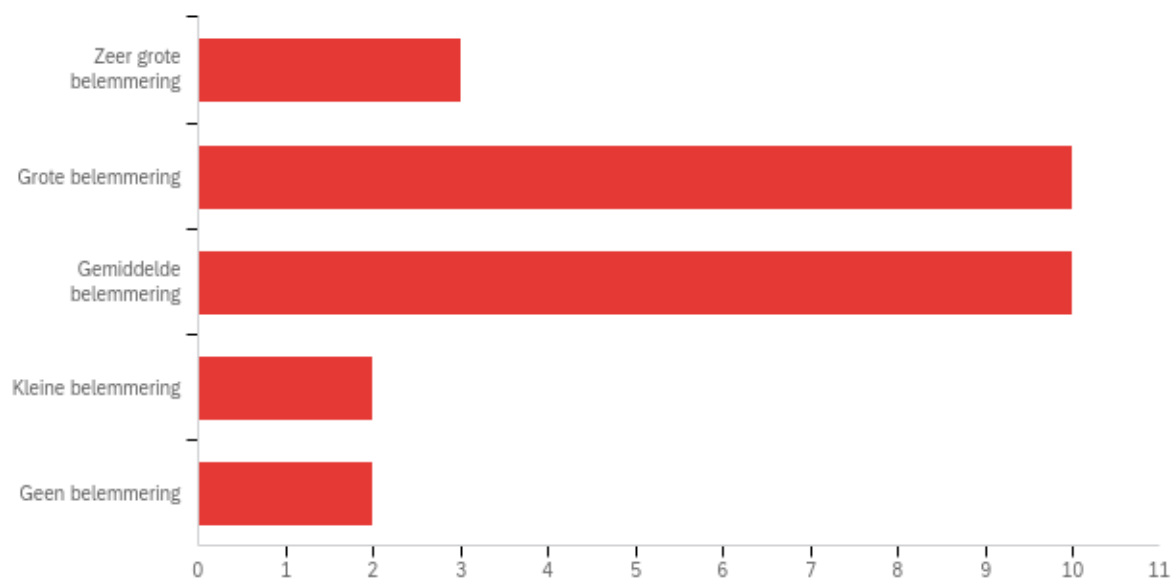
4.2.2 Zorgen nationale maatregelen voor belemmering op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt?

De nationale maatregelen tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni 2020 hebben voor belemmeringen gezorgd op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de deelregio waar respondenten

¹⁴ "De (reis)beperkingen hebben tot nu toe geen invloed gehad op het reizen naar het werk en zullen dat volgens de huidige beoordelingen ook niet doen".

actief zijn. Bijna de helft (N=13) ervaart dit als grote tot zeer grote belemmering. Van de respondenten die actief zijn in de praktijk ervaart 88% (N=7) dit als een grote tot zeer grote belemmering, tegenover 31% (N=4) die actief is in beleid en 33% (N=2) die actief is in een kennisinstelling/wetenschap. 84% (N=5) van de respondenten actief in Zweckverband regio Aken ervaart dit als gemiddelde tot zeer grote belemmering. De Belgische deelregio's (N=2) (Duitstalige gemeenschap van België en de Belgische provincie Limburg) omschrijven het als geen of gemiddelde belemmering. 93% (N=14) van de respondenten actief in Zuid-Limburg ervaart dit als gemiddelde tot zeer grote belemmering. Alle respondenten (N=4) die niet actief zijn in de Euregio Maas-Rijn vinden dit een gemiddelde belemmering. Het laatstgenoemde is significant verschillend ($P>0.015$). De veroorzakers van belemmeringen zijn volgens de respondenten onder andere het grensbeheer door de buurlanden en de communicatie tussen de buurlanden.

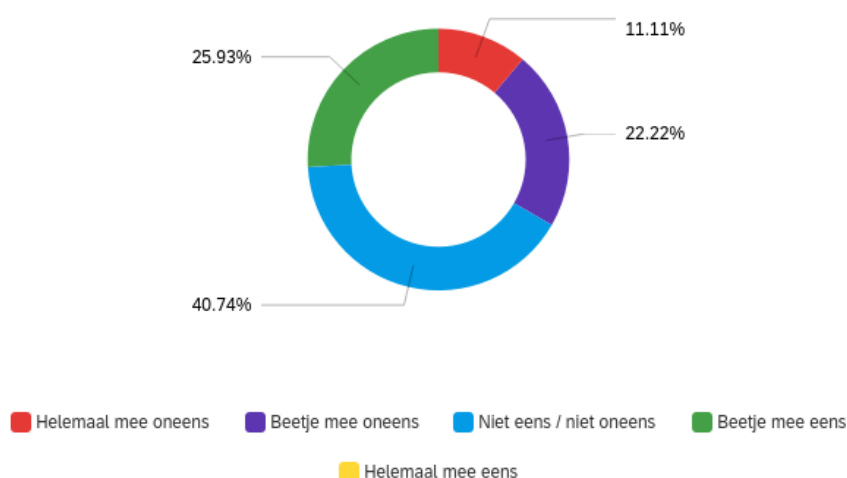
Figuur 9: De nationale maatregelen zorgen voor belemmeringen op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de deelregio's tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni 2020

4.2.3 Is er een toekomst voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt na de Covid-19 crisis?

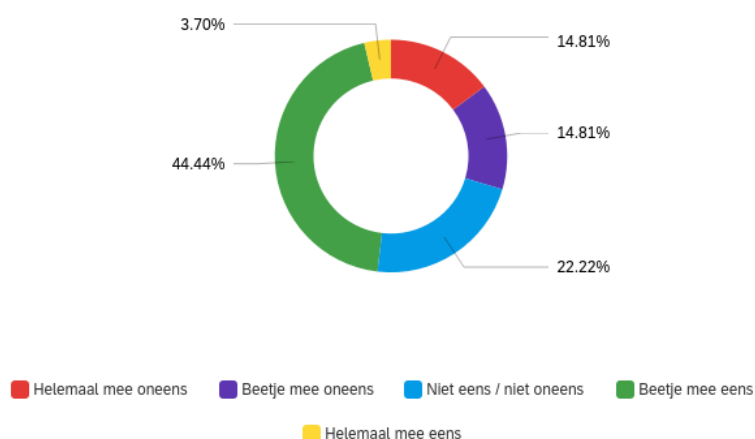
33% (N=9) is het er niet mee eens dat er de komende vijf jaar een daling in grensoverschrijdend werken te verwachten is als gevolg van de Covid-19 crisis. 41% (N=11) is het hier noch mee eens, noch mee oneens. 26% (N=7) is het hier een beetje mee eens. Voornamelijk respondenten actief in een kennisinstelling/wetenschap (50%) (N=3) zijn het er een beetje mee eens dat er de komende vijf jaar een daling in grensoverschrijdend werken te verwachten is als gevolg van de Covid-19 crisis, gevolgd door 38% (N=3) van de respondenten actief in praktijk en 8% (N=1) van de respondenten actief in beleid. Voornamelijk de respondenten actief in Zuid-Limburg (33%) (N=5) en in de Belgische deelregio's (100%) (N=2) (Duitstalige gemeenschap van België en de Belgische provincie Limburg) zijn het hier een beetje mee eens. De uitkomsten tussen de deelregio's zijn significant verschillend ($P>0.0904$).

Figuur 10: De komende vijf jaar is er een daling te verwachten in grensoverschrijdend werken als gevolg van de Covid-19 crisis

30% (N=8) is het er niet mee eens dat er de komende vijf jaar een daling in grensoverschrijdend ondernemerschap te verwachten is als gevolg van de Covid-19 crisis. 22% (N=6) is het hier niet mee eens en niet mee oneens en 48% (N=13) is het hier mee eens. Voornamelijk respondenten actief in een praktijk (75%) (N=6) zijn het er mee eens dat er de komende vijf jaar een daling in grensoverschrijdend ondernemerschap te verwachten is als gevolg van de Covid-19 crisis, gevolgd door 67% (N=4) van de respondenten actief in een kennisinstelling/wetenschap en 23% (N=3) van de respondenten actief in beleid. Alle respondenten (100%) (N=2) van de Belgische deelregio's (Duitstalige gemeenschap van België en de Belgische provincie Limburg) zijn het er mee eens dat er de komende vijf jaar een daling in grensoverschrijdend ondernemerschap te verwachten is als gevolg van de Covid-19 crisis, gevolgd door 53% (N=8) van de respondenten actief in Zuid-Limburg, 33% (N=2) van de respondenten actief in Zweckverband regio Aken en 25% (N=1) van de respondenten actief buiten de Euregio Maas-Rijn.

Figuur 11: De komende vijf jaar is er een daling te verwachten in grensoverschrijdend ondernemen als gevolg van de Covid-19 crisis

60% (N=16) is bekend met de Cross-border Taskforce die tussen de deelregio's in de Euregio Maas-Rijn is opgericht op initiatief van Noord-Rijn Westfalen. 70% van de respondenten die bekend zijn met de Cross-border Taskforce ervaart dit als nuttig tot erg nuttig voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt.

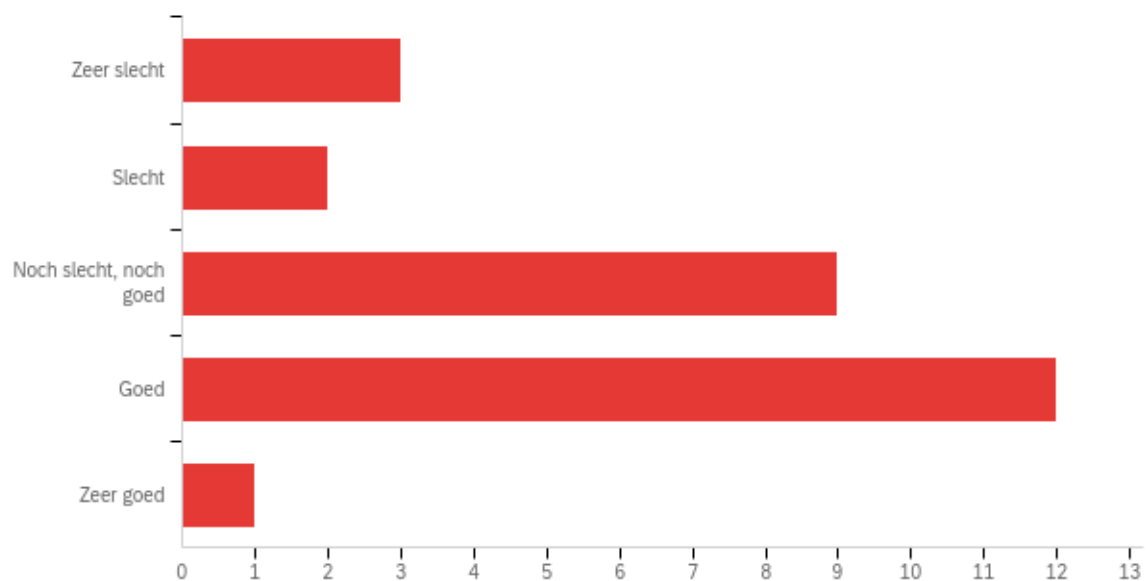
63% (N=17) is het er mee eens dat er een rol is voor de EGTS Euregio Maas-Rijn ten aanzien van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt gedurende de Covid-19 crisis.

“Allerdings wohl eher im Hintergrund, für BürgerInnen nur zum kleinen Teil sichtbar”¹⁵
(Respondent actief in praktijk voor Zweckverband regio Aken).

“De rol van de Euregio Maas-Rijn is ten aanzien van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt overkoepelend en onmisbaar” (Respondent actief in kennisinstelling/wetenschap voor Zuid-Limburg).

48% (N=13) beoordeelt de grensoverschrijdende informatievoorziening richting de burger ten tijde van de COVID-19 crisis tussen maart en juni 2020 als goed tot zeer goed. 75% (N=6) van de mensen actief in praktijk ervaart dit als goed tot zeer goed, tegenover 46% (N=6) actief in beleid en 17% (N=1) actief in een kennisinstelling/wetenschap. Er is hier nauwelijks verschil tussen de verschillende deelregio's.

Figuur 12: De grensoverschrijdende informatievoorziening richting de burger tijdens de COVID-19 crisis tussen maart en juni 2020

4.3 Workshop

Naar aanleiding van de vragenlijst is op 3 december 2020 een workshop georganiseerd. Hiervoor zijn alle deelnemers aan de vragenlijst uitgenodigd. De workshop bestond uit een interactieve groep van

¹⁵ "Maar waarschijnlijk eerder op de achtergrond, voor de burgers slechts in geringe mate zichtbaar".

10 mensen, inclusief de organisatie. Het betrof voornamelijk mensen werkzaam in de praktijk in de Nederlandse deelregio.

Naast de presentatie van de resultaten zijn een viertal stellingen geponeerd en bediscussieerd. Deze stellingen zijn door de onderzoekers in gebracht om de deelnemers te prikkelen, als aanvullende inzichten op te doen.

Stelling 1: De focus moet liggen op harde factoren en niet op zachte factoren- waar Euregionale actoren iets kunnen betekenen (rond om Service Grensoverschrijdende Arbeidsbemiddeling (SGAs) bijvoorbeeld).

Deze stelling is geïntroduceerd naar aanleiding van het aangebrachte onderscheid in literatuur. Respondenten vinden zowel harde als zachte factoren van belang voor een goed functionerende grensoverschrijdende arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn (conform paragraaf 4.1.1). Wel verwachten de participanten van de workshop dat harde factoren belangrijk zijn om weg te nemen als eerste belemmering of om teleurstelling achteraf te voorkomen. Dit bijvoorbeeld doordat wet- en regelgeving toch anders uitpakt.

Door zachte factoren op te pakken kan echter het potentieel beter benut worden. Immers werd aangegeven, een groot deel zit in de zachte kant. Zo zien SGA's alleen de mensen die erover nadenken om over de grens te werken, maar hoe groot is de groep aan mensen die niet komen en er daarom mogelijk niet eens over nadenken? Grensarbeid is vooralsnog veelal alleen als dat noodzakelijk is. De oorzaak in deze houding is veelal gelegen in de zachte factoren, zoals bewustzijn en perceptie.

De deelnemers opperden daarom dat veel meer behoefte is aan communicatie, promotie en bekendheid met de euregionale arbeidsmarkt, diens karakteristieken en statistieken.

Stelling 2: Beleid moet zich meer richten op ondernemers.

Deze stelling is geopperd, gegeven de beschreven ontwikkelingen rondom economische maatregelen. Ook wijst de vragenlijst uit dat bijna de helft van de respondenten verwacht dat het grensoverschrijdend ondernemen als gevolg van Covid-19 in de komende vijf jaar zal afnemen. Deze verwachting geldt stilliger dan voor werknemers.

In de workshop is aangegeven dat met name de nadruk is gelegd op werknemers bij hetgeen aan grensoverschrijdende informatiestructuren is opgebouwd in de afgelopen tijd. Er werd aangegeven dat we de ondernemer ook in verschillende hoedanigheden moeten zien: als werkgever en als investeerder. Met name ten aanzien van die eerste rol, is het noodzakelijk om te weten van ondernemers wat hun behoefte is aan werknemers? Kan de grensregio dit leveren? Bovendien, waar plaatst een ondernemer in de grensregio zijn vacature (in eigen land of over de grens)?

Dergelijke gegevens zijn niet voorhanden, maar zouden wel bijdragen aan een betere begeleiding van ondernemers in de grensregio en zo ten goede komen van de werkgelegenheid in de regio. Ten aanzien van zzp'ers werd vermeld dat ook hier informatievoorziening essentieel is. Dit staat echter nog in de kinderschoenen met bijvoorbeeld de ZZP Fabriek in Maastricht (Zuid-Limburg). Eén loket waar alle arbeiders zich kunnen melden voor relevante kennis en advies is daarbij gewenst. Het Maastricht International Centre (MIC) werd daarbij als *best-practice* benoemd. Uit de vragenlijst bleek ook het belang van en de waardering voor het werk van de Grensinformatiepunten. Deze informatievoorziening moet actief uitgebreid worden met kennis over de arbeidsmarkt en ondernemers.

Stelling 3: Er moet meer worden geïnvesteerd in het begrijpen van de gevolgen van de verschillende sectoren en compositie van de arbeidsmarkt in de deelregio's.

Deze stelling is ingebracht op basis van het gegeven van complementariteit van de regionale arbeidsmarkten in grensoverschrijdend perspectief, als ook de structurele verschillen. Uit de vragenlijst bleek dat meer dan de helft van de respondenten dit als een belemmering ziet. Samen met de constatering dat er weinig exacte statistieken bestaan, was dat aanleiding om deze stelling te formuleren.

Tijdens de workshop werd aangegeven dat de verschillen in de structurele en sectorale verschillen tussen de regionale arbeidsmarkten inderdaad problematisch is. Zo vindt misbruik van de verschillen in wet- en regelgeving plaats, zowel als oorzaak voor als gevolg van verschillende structuren. Vanuit grensoverschrijdend perspectief moet dit ontmoedigd worden aangezien het zorgt voor ongewenste effecten op zowel de korte als lange termijn voor werknemer en werkgever. Ook zorgen verschillende arbeidsvormen voor een verschillende behandeling binnen de verschillende wet- en regelgeving, als ook het Europese recht, wat tot onzekere situaties kan leiden.

Er werd bevestigd dat statistieken niet op detailniveau bestaan en veel gegevens niet structureel bijgehouden worden. Zo bestaat er geen bestand van het aantal succesvolle grensoverschrijdende plaatsingen en de ervaringen hieromtrent, hetgeen wel nuttig zou zijn. Er bestaat ook geen zicht op welke sectoren en branches aan welke kant van de grens actief zijn of waar vraag en aanbod van werk bestaat. Er bestaat een sterke behoefte aan een doorlichting van de arbeidsmarkt in de verschillende regio's om zicht te krijgen op hoe de structuur is en welke kansen bestaan. Er bestaan wel enkele incidentele nuttige rapporten hierin, maar deze worden niet structureel bijgehouden of gepubliceerd. Veel is te incidenteel, terwijl structurele monitoring de grensoverschrijdende arbeidsmarkt verder kan helpen.

Stelling 4: COVID-19 en diens gevolgen in beleid en maatschappij zorgen voor unieke kansen voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt.

Deze stelling is geïntroduceerd op basis van de constatering dat geïntroduceerde uitzonderingen en beleidsaanpassingen ten behoeve van grensarbeiders (hoofdstuk 3.2) blijvend gemaakt moeten worden, alsook dat het momentum er is om op de arbeidsmarkt vraag en aanbod beter te matchen.

De deelnemers gaven aan dat zij inderdaad kansen zagen in het 'nieuwe werken' door Covid-19, waarbij de locatie van de werkgever of afnemer minder bepalend is. Dit zou een nieuwe mindset kunnen opleveren, waarbij het normaler wordt om ook 'over de grens' te gaan werken. Daarbij dient wel aan de eerdergenoemde randvoorwaarden worden voldaan. Covid-19 zou wel als 'gamechanger' kunnen worden aangemerkt, waarop dient te worden ingesprongen.

Allen onderschreven het nut van een structurele monitor voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt met behulp van data, vragenlijst en een focusgroep als deze.

5. Conclusie en aanbevelingen

Het verminderen van de belemmerende werking van de grens om de mogelijkheden op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt te vergroten is een complexe opgave. Dit vergt afstemming tussen de verschillende beleidsvelden en bestuursniveaus in alle deelregio's (Edzes et al., 2015; Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Marlet et al. (2019) verwacht dat beleid gericht op het wegnemen van grensbarrières op lange termijn effectief zal zijn.

“Het verlagen van deze grensbarrières op de arbeidsmarkt is complex en vergt geduld, maar heeft de aandacht van zowel de nationale overheid als veel grensregio's en steden. Het feit dat de grensoverschrijdende pendel eind jaren zestig en begin jaren zeventig in bijvoorbeeld Zuid-Limburg veel groter was dan nu het geval is, laat bovendien zien dat een grensoverschrijdende arbeidsmarkt geen utopie hoeft te zijn” (Marlet et al., 2019, p.21).

Om grensoverschrijdende arbeid te stimuleren is het van belang om de rol van 'harde' (taal, wetgeving, transportnetwerk) en 'zachte' (perceptie, cultuur, familiariteit) factoren beter te begrijpen. De resultaten uit de literatuur, de resultaten van de vragenlijst en de discussie tijdens de workshop laten zien dat het een combinatie van deze factoren is welke voor belemmeringen zorgen om grensoverschrijdend te werken of te ondernemen. Tevens is het van belang om inzicht te krijgen in waarom meer Duitsers en Belgen in de Nederlandse grensstreek werken dan Nederlanders in de Duitse en Belgische grensstreek. Een beter inzicht in de cruciale factoren kan bijdragen aan het vormgeven van een efficiënter beleid gericht op het stimuleren van de Nederlandse pendel richting Duitsland en België. Evenzeer is het van belang om potentiële werknemers en werkgevers bewust te maken van het feit dat het werken over de grens een mogelijkheid is, rekening houdende met vraag en aanbod. Méér dan de helft van de respondenten vindt het niet vanzelfsprekend voor werknemers om over de grens te werken. Ze vinden het wel vanzelfsprekender voor ondernemers. Voor de bewustwording is het relevant om de blik te richten op toekomstige afgestudeerden en werkzoekenden.

Ook moet er rekening worden gehouden met verschillen in arbeidsmarktcompositie (CBS/IT.NRW, 2015, Weterings en Van Gessel-Dabekaussen, 2015). Méér dan de helft van de respondenten vindt het verschil in arbeidsmarktcompositie een gemiddelde tot grote belemmering voor grensoverschrijdende arbeidsmobiliteit. Edzes et al. (2015) bespreken dat nationale soevereiniteit in Europees verband zorgt voor verschillen in loonverhoudingen, belastingregimes, sociale zekerheidsregelgeving, zorg- en kinderopvangarrangementen en vergelijkbaarheid en accreditering van opleidingen en beroepen [...] “En deze verschillen worden vooral in de grensregio's gevoeld (Bangma, 2014). Weinig van deze verschillen zijn beïnvloedbaar op lokaal of regionaal niveau, omdat het hier gaat om nationale (en soms Europese) wet- en regelgeving” (Edzes et al., 2015, p. 160).

Naast deze bestaande uitdagingen heeft Covid-19 grote invloed op de arbeidsmarkt in de Euregio Maas-Rijn (EMR). Uit dit rapport blijkt dat er voldoende redenen waarom en waardoor de arbeidsmarkt in de EMR zwaarder dan elders getroffen is. In het rapport volgt dit zowel uit de analyse van de literatuur als uit de respons op de vragenlijst en in de workshop. Méér dan de helft van de respondenten vindt dat de EMR (veel) zwaarder wordt getroffen dan binnenlandse niet-

grensgebieden. De nationale maatregelen hebben zijn weerslag op de werking van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt, bovenop de geïdentificeerde bestaande grensbarrières. Zo is gebleken uit de enquête dat méér dan de helft de grensoverschrijdende arbeidsmarkt tijdens de Covid-19 crisis tussen maart en juni 2020 slecht tot zeer slecht functioneert. Ook is de situatie ten tijde van de tweede golf niet sterk verbeterd. Daarmee heerst de verwachting dat grensoverschrijdend werken en ondernemen in de komende jaren is geschaad.

De Covid-19 crisis kan echter ook als kantelpunt worden gezien om de grensoverschrijdende arbeidsmarkt fundamenteel te versterken. De EGTS Euregio Maas-Rijn kan dit derhalve juist als moment zien om actief stappen voorwaarts te nemen. Daartoe zijn de volgende aanbevelingen te formuleren:

- Structurele grensoverschrijdende informatie en bemiddeling zijn van groot belang, zowel voor werknemers (GIP/SGA), werkgevers (SGA) als zzp'ers (ZZP Fabriek). De oprichting en structurele financiering van GIP's in Aachen/Herzogenrath en Maastricht was een belangrijke stap. Nu zou een consolidering van de opgebouwde SGAs moeten volgen. Dit omvat het aspect van een structurele financiering als ook het afbouwen van verschillende praktische belemmeringen. De praktische problemen van de samenwerking tussen de grensoverschrijdende teams (bijvoorbeeld de SGA's) en de uitwisseling van werkzoekenden en werkgevers over de grens dient hierbij te worden vernoemd. De tevredenheid met de nieuwe dienstverlening is groot, maar het is nog niet volledig en structureel. Informatie is nog niet voor alle doelgroepen structureel voorhanden, met name voor zzp'ers, en de dienstverlening zou verder moeten worden uitgebouwd. Daarom wordt aanbevolen dat er in de Euregio structurele instellingen zijn, zoals de SGA's in Maastricht en Eurode, die werkzoekenden in de grensregio kunnen bedienen. Daartoe moet de uitwisseling van gegevens tussen de diensten voor arbeidsvoorziening worden verbeterd. Er zijn al goede projecten, zoals het INTERREG-project "YouRegion", dat probeert de samenwerking tussen de verschillende informatie- en werkgelegenheidsdiensten in een netwerk onder te brengen en de oprichting van nieuwe diensten (in de Duitstalige Gemeenschap) te ondersteunen. De financiering van deze initiatieven is echter tot nu toe projectgebonden geweest. Het is daarom noodzakelijk om intelligente allianties te vormen en, net als bij de GIP's, te streven naar een sterke netwerkvorming. De EMR kan als een belangrijke initiatiefnemer en begeleider in dit proces optreden.
- Communicatie- en promotiecampagne: grensarbeid vindt vooralsnog pas plaats als er een noodzaak is en de nodige belangstelling bestaat van de kant van burgers en bedrijven. Daarnaast heeft grensarbeid, alsook het vooruitzicht hierop, geleden door Covid-19. De beperkingen op de grensovergang hebben het vertrouwen in de open grens en de samenhang van de Euregio geschaad. In die zin zijn positieve voorlichtingscampagnes en actieve bevordering van de mogelijkheden van een grensoverschrijdende arbeidsmarkt belangrijker dan ooit. De grensoverschrijdende medewerkers van de ziekenhuizen in de grensregio zijn hier bijvoorbeeld een belangrijk symbool van netwerkvorming en cohesie, die een grote bijdrage leveren aan het overwinnen van de crisis in grensoverschrijdende zin. Op het gebied van de noodzakelijke positieve communicatie in de zin van open grenzen en Euregionale solidariteit moet de EMR een belangrijke rol spelen. Een ander aspect moet ook positief

worden gecommuniceerd: Covid-19 heeft in positieve zin de 'mindset' over werken in het algemeen veranderd, zoals de uitbreiding van het thuiswerken of het gebruik van videoconferenties. Daarnaast ontstaat er door Covid-19 mogelijk voor een grotere groep de noodzaak om (grensoverschrijdend) werk te vinden. Het is daarom raadzaam dat de EMR en de partnerregio's de positieve mogelijkheden benadrukken en met name werken aan een structurele verankering van de wettelijke uitzonderingen op het gebied van de sociale zekerheidsregels en belastingkwesties.

- Verbetering van de structurele monitoring van de grensoverschrijdende arbeidsmarkt: betere gegevensverzameling van grensoverschrijdende stages, plaatsingen, arbeidsmarktcijfers en de arbeidsmarktkenmerken. De werkzaamheden van de SGA kunnen verder worden verbeterd door een meer structurele uitwisseling van het aantal vacatures over de grenzen heen. Het zou aan te bevelen zijn om de uitwisseling van interne gegevens van de partners van de SGA over vacatures en het aantal gediplomeerde personen te vergemakkelijken. Tot nu toe mislukt dit door verschillende systemen en verschillende regels en bestaat er geen zicht op vacatures en welke opleidingen worden vereist. Bovendien kan een betere monitoring van sectoren over de grenzen heen helpen om vast te stellen waar de vraag naar en het aanbod van arbeidskrachten zich bevinden. Kwalitatief en kwantitatief vergelijkbare gegevens die in dit proces worden samengebracht, zijn essentieel. Verschillende partijen zoals de GIP's en de SGA's verzamelen intern al gegevens, maar dit zou kunnen worden ondersteund door meer grensoverschrijdende arbeidsmarktstatistieken van statistische bureaus (zoals het CBS en de Belgische en Duitse partners). De EMR moet deze initiatieven ondersteunen, voortbouwend op de reeds bestaande netwerken.
- In het algemeen is er meer kennis nodig om beleidsconclusies te trekken over de effectiviteit en efficiëntie van grensbeleid. Hierin is het van belang om beleid en de grensoverschrijdende arbeidsmarkt systematisch te monitoren en te evalueren. Bijvoorbeeld, het monitoren en evalueren van de informatievoorziening (CPB, 2016). Zo pleiten Edzes et al. (2015) voor meer evidence-based evaluaties rondom grensoverschrijdende arbeid en beleid. De aanbevelingen uit de workshop zijn hier erg mee in lijn. Zo ook zijn de gevolgen van Covid-19 nog niet volledig 'te pakken'. Ten aanzien van grensondernemers is het Nederlands kabinet opgeroepen om de situatie van grensondernemers te monitoren als gevolg van Covid-19. Dit wordt deels aan de Euregio's uitbesteed. Ook bijvoorbeeld binnen de Nederlandse Provincie Limburg wordt nu nagedacht over een vervolg aan de aanbevelingen van Taskforce BEST over 'Limburg na Corona', waarbij ook de (grensoverschrijdende) arbeidsmarkt een rol speelt. Het is aan te bevelen dat de EMR hier proactief op inspeelt.
- Met deze studie is een eerste stap gezet in het ontwikkelen van een methode waarmee de grensoverschrijdende arbeidsmarkt kan worden gemonitord, zowel kwalitatief als kwantitatief. Daarbij is de combinatie van arbeidsmarktanalyse, een vragenlijst en een focusgroep een mogelijke waardevolle methodiek. In deze vorm kunnen knelpunten of ontwikkelingen worden getoetst en aan de hand van scores die over de tijd worden gemeten. Het is dan ook aan te bevelen dat een jaarlijkse grensoverschrijdende arbeidsmarktmonitor verder wordt ontwikkeld, waarbij in de toekomst meer personen worden betrokken¹⁶, zowel

¹⁶ Meerdere respondenten per deelregio kan een analyse per deelregio eventueel mogelijk maken. Analyses per deelregio kan richting geven aan een gebiedsgerichte aanpak.

uit de partnerregio's als door het verbreden met andere Euregio's. De EMR dient een leidende rol te spelen in deze ontwikkeling en kan de resultaten gebruiken voor communicatieve, promotionele of beleidsmatige doeleinden.

Bibliografie

- 1819.brussels. (2020). *FAQ Covid-19: De steunmaatregelen voor ondernemingen, handelaars en zelfstandigen*. Opgehaald van 1819.brussels ondernemen in brussel:
<https://1819.brussels/nl/blog/faq-covid-19-de-steunmaatregelen-voor-ondernemingen-handelaars-en-zelfstandigen>
1890. (2020). *Fonds wallon Covid-19 : 4e volet d'indemnités aux entreprises*. Opgehaald van 1890:
<https://www.1890.be/article/indemnité-covid19-wallonie-4/>
- CBS. (2015). *Arbeidsmarkten verschillen sterk in grensregio's*. Opgehaald van CBS:
<https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2015/34/arbeidsmarkten-verschillen-sterk-in-grensregio-s>
- CBS. (2019). *Grensoverschrijdende Open Data. Grenspendel werknemers; nationaliteit, woonland, werkregio (gemeente) 2016*. Opgehaald van Grensdata:
https://opendata.grensdata.eu/portal.html?_la=nl&_catalog=InterReg&tableId=22024NED&_theme=119
- CBS. (2020). *Grenspendelaars naar Nederland wonen vaak vlak over de grens*. Opgehaald van CBS:
<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/46/grenspendelaars-naar-nederland-wonen-vaak-vlak-over-de-grens>
- CBS/IT.NRW. (2015). *Der Arbeitsmarkt in den Grenzregionen der Niederlande und Nordrhein-Westfalens/De arbeidsmarkt in de grensregio's van Nederland en Noordrijn-Westfalen*. Den Haag/Düsseldorf: Centraal Bureau voor de Statistiek/Information und Technik Nordrhein-Westfalen.
- CBS/SteunpuntWerk. (2017a). *De arbeidsmarkt in de grensregio van Nederland en Vlaanderen*. Den Haag/Leuven: Centraal Bureau voor de Statistiek/Steunpunt Werk.
- CBS/SteunpuntWerk. (2017b). *Factsheet grensregio's Nederland en Vlaanderen*. Den Haag/Leuven: CBS/Steunpunt Werk.
- CPB. (2016). *De arbeidsmarkt aan de grens met en zonder grensbelemmeringen*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- De Grip, A., Van Loo, J., & Teunis, U. (2000). De opzet en betekenis van een Euregionaal arbeidsmarkt-informatiesysteem. In F. Boekema, *Grensregio's en arbeidsmarkten, Theoretische en empirische perspectieven* (pp. 29-38). Assen: Van Gorcum.
- Duranton, G., & Puga, D. (2000). Diversity and Specialisation in Cities: Why, Where and When Does it Matter? *Urban Studies*, 37(3), 533-555. doi:10.1080/0042098002104
- DVKA. (2020). *Corona: Keine Änderung des anwendbaren Sozialversicherungsrechts für Grenzgänger, Entsandte und in mehreren Mitgliedstaaten Erwerbstätige*. Opgehaald van DVKA Deutsche Verbindungsstelle Krankenversicherung Ausland:
https://dvka.de/de/arbeitgeber_arbeitnehmer/corona/coronaav/coronaav.html
- Edzes, A., Venhorst, V., & Van Dijk, J. (2015). Grensoverschrijdende arbeidsmarkt: Voorbij de romantiek. In H. Blom, C. Zantingh, L. Smit, & Editors, *Rijnland in de regio: Onderzoek en activiteiten van Stenden Hogeschool en het Alfa-college in de noordelijke Nederlands-Duitse grensregio* (pp. 153-166). n.n.: Rijnland in de regio.

- EUR-Lex. (2006). *Zaak C-406/04 Gérald De Cuyper tegen Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening*. Opgehaald van EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A62004CJ0406>
- EUR-Lex. (2020). *Document 02004R0883-20140101*. Opgehaald van EUR-Lex Access to European Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A02004R0883-20140101>
- European Commission. (2014). *Employment: What is EURES, the pan-European job search network*. Opgehaald van European Commission: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_14_22
- Europees Parlement. (2020a). *Briefing: Towards a common EU approach to lifting coronavirus-related restrictions on freedom of movement*. Brussel: European Union.
- Europees Parlement. (2020b). *The Schengen system and measures taken during the COVID-19 crisis*. Opgehaald van European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0315_EN.html
- Europees Parlement. (2020c). *Antwoord van de heer Schmit namens de Europese Commissie Vraagnummer: P-004040/2020*. Opgehaald van Europees Parlement: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-9-2020-004040-ASW_NL.html
- Europees Parlement. (2020d). *Answer given by Mr Schmit on behalf of the European Commission Question reference: E-003246/2020*. Opgehaald van European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-003246-ASW_EN.html
- Europees Parlement. (2020e). *Anfrage zur schriftlichen Beantwortung E-005818/2020 an die Kommission Artikel 138 der Geschäftsordnung Pascal Arimont (PPE)*. Opgehaald van Europees Parlement: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-005818_DE.html
- Europese Commissie. (2020a). *Towards a phased and coordinated approach for restoring freedom of movement and lifting internal border controls*. Brussel: European Commission. Opgehaald van https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication_freemovement.pdf
- Europese Raad. (2020). *COVID-19: Raad neemt aanbeveling aan over coördinatie van beperkingen vrij verkeer*. Opgehaald van Europese Raad Raad van de Europese Unie: <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2020/10/13/covid-19-council-adopts-a-recommendation-to-coordinate-measures-affecting-free-movement/#>
- Eurostat. (2020). *How usual is it to work from home?*. Opgehaald van Eurostat Your key to European Statistics: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200206-1>
- Federale Overheidsdienst Financien. (2020). *Akkoord in onderling overleg tussen de bevoegde autoriteiten van Duitsland en België met betrekking tot de situatie van de grensarbeiders die van thuis uit werken in de context van de COVID-19-pandemie*. Opgehaald van MyMinFin: https://eservices.minfin.fgov.be/myminfweb/pages/fisconet?_ga=2.41723298.1864060279.1603112202-1162911653.1603112202#!/document/17cc0520-2203-4b5e-a1d1-2e05e88bd5d4/COVID-19%252520Duitsland

- Hooijen, I., Meng, C., Reinold, J., & Siegel, M. (2017). Competition for talent: retaining graduates in the Euregio Meuse-Rhine. *European Planning Studies*, 25(12), 2212-2231. doi:10.1080/09654313.2017.1354976
- IBRI Directie Internationale Betrekkingen (RSZ). (2020). *Het toegenomen gebruik van telewerk als gevolg van het coronavirus zal niet in aanmerking worden genomen bij de vaststelling van de toepasselijke socialezekerheidswetgeving*. Opgehaald van Rijksdienst voor Sociale Zekerheid: <https://campaigns.eraanova.fgov.be/r-4b2c7ff941ead02de24a600776fb05dc>
- IND. (2020). *Grensarbeider*. Opgehaald van Immigratie- en Naturalisatiedienst Ministerie van Justitie en Veiligheid: <https://ind.nl/werk/werken-in-Nederland/Paginas/Grensarbeider.aspx>
- ITEM. (2020a). *ITEM Cross-border Portal*. Opgehaald van Maastricht University: <https://itemcrossborderportal.maastrichtuniversity.nl/p/homepage>
- ITEM. (2020b). *ITEM grenseffectenrapportage 2020*. Opgehaald van Maastricht University: <https://www.maastrichtuniversity.nl/nl/onderzoek/item/onderzoek/item-grenseffectenrapportage>
- Justiz-online. (2020). *Quarantänepflicht für Auslandsrückkehrer außer Vollzug gesetzt*. Opgehaald van Justiz-online: https://www.ovg.nrw.de/behoerde/presse/pressemitteilungen/93_201120/index.php
- Knops, R. (2020). *De gevolgen van de eerste coronagolf op de grensregio NRW-NL en op de grensoverschrijdende samenwerking*. Opgehaald van Voortgang grensoverschrijdende samenwerking. Tweede Kamer Der Staten-Generaal: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2020Z24903&did=2020D52273
- Knotter, A. (2014). Perspectives on Cross-Border Labor in Europe: “(Un)familiarity” or “Push-and-Pull”? *Journal of Borderlands Studies*, 29(3), 319-326. doi:10.1080/08865655.2014.938972
- Marlet, G., Middeldorp, M., Ponds, R., & Van Woerkens, C. (2019). *Atlas 2019 voor gemeenten. De grootste gemeenten van Nederland op 50 punten vergeleken. Groei & Krimp*. Nijmegen: VOC Uitgevers.
- Marlet, G., Oumer, A., Ponds, R., & Van Woerkens, C. (2014). *Groeien aan de grens; kansen voor grensregio's*. Nijmegen: VOC Uitgevers.
- Mertens, P. (2020). *Quarantaine-uitzondering ontoereikend voor grensregio*. Opgehaald van Maastricht University: <https://www.maastrichtuniversity.nl/nl/blog/2020/11/item-mertens-quarantaine-uitzondering-ontoereikend-voor-grensregio>
- Mertens, P., & Tans, R. (2020). Financiële Corona-maatregelen en grenswerkers: een stand van zaken. *Vakblad Grensoverschrijdend Werken*, 31, 21-26.
- Mertens, P., Kortese, L., Schneider, H., & Tans, R. (2020). *Travel Advice in Times of COVID-19 - Assessing the Proportionality of Travel Warnings in light of EU Free Movement*.
- OESO. (2017). *Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017*. Opgehaald van OECD Better policies for better lives: <https://www.oecd.org/tax/treaties/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-condensed-version-20745419.htm>

- OESO. (2020). *OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) OECD Secretariat analysis of tax treaties and the impact of the COVID-19 crisis*. Opgehaald van OECD Better policies for better lives: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/oecd-secretariat-analysis-of-tax-treaties-and-the-impact-of-the-COVID-19-crisis-947dcb01/#section-d1e260>
- Agentschap Innoveren & Ondernemen. (2020). *Subsidies & financiering Nieuw Vlaams beschermingsmechanisme*. Opgehaald van Agentschap Innoveren & Ondernemen : <https://www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/nieuw-vlaams-beschermingsmechanisme>
- Ponds, R., Marlet, G., & Van Woerkens, C. (2013). *Atlas van kansen voor Zuid-Limburg en haar grensregio's*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Provincie Limburg. (2016). *Actieplan Grensoverschrijdend Leren en Werken 2016-2019*. Maastricht: Provincie Limburg.
- Ramaekers, V. (2020). Covid-19 belastingregeling: Nederland, Duitsland en België geven gehoor aan OESO-aanbevelingen. *Vakblad grensoverschrijdend werken*, 32.
- Reinold, J., & Unfried, M. (2019). *Inventory of Services and Activities for Newcomers in the Euregio Meuse-Rhine*. Maastricht: Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility / ITEM.
- Rijksoverheid. (2020a). *Regels bijstand voor zelfstandigen (Bbz)*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand-voor-zelfstandigen-bbz/regels-bijstand-voor-zelfstandigen-bbz>
- Rijksoverheid. (2020b). *Beantwoording Schriftelijk Overleg Informele Raad Werkgelegenheid en Sociaal Beleid 5 mei 2020*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/05/11/bijlage-so-beantwoording-van-1-mei-2020>
- Rijksoverheid. (2020c). *Beantwoording Schriftelijk Overleg Informele Raad Werkgelegenheid en Sociaal Beleid, 9 juni 2020*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/06/10/beantwoording-schriftelijk-overleg-informele-raad-werkgelegenheid-en-sociaal-beleid-9-juni-2020>
- Rijksoverheid. (2020d). *Verslag van een schriftelijk overleg over fiscale moties en toezeggingenbrief Prinsjesdag Tweede Kamer*. Opgehaald van Tweede Kamer: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020Z23110&did=2020D48795>
- Schneiders, J., & Weijnen, W. (2017). *Naar een Euregionale grootstedelijke agglomeratie Maas-Rijn*. Sittard: Economische Samenwerking Zuid-Limburg.
- Staatscourant. (2020). *Regeling van de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 29 april 2020, nr. 2020-0000060351, tot de uitbreiding van de kring van rechthebbenden voor bijstand op grond van de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers*. Opgehaald van Staatscourant van het Koninkrijk der Nederlanden: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-24833.html>
- SVB. (2020). *Coronavirus en wonen of werken over de grens: de sociale verzekering verandert in principe niet*. Opgehaald van SVB voor het leven Sociale Verzekeringsbank: <https://pers.svb.nl/coronavirus-en-wonen-of-werken-over-de-grens-de-sociale-verzekering-verandert-niet>

- Unfried, M. (2016). *Gesetzesfolgenabschätzung für Grenzregionen 2016 - Dossier 8: Grenzüberschreitende Arbeitsvermittlung: UWV*. Maastricht: ITEM.
- Unfried, M. (2020a). *Het sluiten van de nationale grenzen binnen de EU is een reflex die niet vanzelfsprekend leidt tot betere bescherming van de gezondheid*. Opgehaald van Maastricht University: <https://www.maastrichtuniversity.nl/nl/blog/2020/03/het-sluiten-van-de-nationale-grenzen-binnen-de-eu-een-reflex-die-niet-vanzelfsprekend>
- Unfried, M. (2020b). *Niet de grens over gaan: aanbeveling of verbod?*. Opgehaald van Maastricht University: <https://www.maastrichtuniversity.nl/nl/blog/2020/04/niet-de-grens-over-gaan-aanbeveling-verbod>
- Unfried, M., & Marks, S. (2020). *Grenseffectenrapportage 2020 - Dossier 1: De impact van de coronacrisis op grensregio's (TEIN) — Regionaal rapport Euregio Maas-Rijn (EMR)*. Maastricht: ITEM.
- Van Houtum, H., & Van der Velde, M. (2004). The power of cross-border labour market immobility. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 95(1), 100-107. doi:10.1111/j.0040-747X.2004.00296.x
- Van 't Wout, B. (2020a). *Beantwoording Kamervragen over Tozo-uitkering voor buitenlandse ondernemers*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid/documenten/kamerstukken/2020/09/08/beantwoording-kamervragen-over-tozo-uitkering-voor-buitenlandse-ondernemers>
- Van 't Wout, B. (2020b). *Kamerbrief reactie Europese Commissie over Tozo en Verordening 883/2004*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid/documenten/kamerstukken/2020/11/18/reactie-ec-over-tozo-en-verordening-883-2004>
- Vijlbrief, J. (2020). *Beantwoording Kamervragen schriftelijk overleg over de fiscale maatregelen i.v.m. coronavirus*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/06/15/beantwoording-kamervragen-schriftelijk-overleg-over-de-fiscale-maatregelen-ivm-coronavirus>
- Weerepas, M. (2020). Grenswerkers en (fiscale) maatregelen in corona-tijd. *Vakblad Grensoverschrijdend Werken* (31).
- Weerepas, M., & Essers, G. (2020). Coronamaatregelen voor thuiswerkende grenswerkers: een zegening? *Vakblad grensoverschrijdend werken*, 32, 5-7.
- Weterings, A., & Van Gessel-Dabekaussen, G. (2015). *Arbeidsmarkt zonder grenzen*. Den Haag: PBL (Planbureau voor de Leefomgeving).

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), het Nederlands Expertise en Innovatiecentrum Maatschappelijke Effecten Demografische krimp (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).

Institute for Transnational and Euregional
cross border cooperation and Mobility / ITEM

Postadres:

Postbus 616, 6200 MD Maastricht

Bezoekersadres:

Kapoenstraat 2, 6211 KW Maastricht

Avenue Céramique 50, 6221 KV Maastricht

T: 0031 (0) 43 388 32 33

E: item@maastrichtuniversity.nl

www.twitter.com/ITEM_UM

www.maastrichtuniversity.nl/item